

SPRÅK *nytt*

UTGITT AV SPRÅKRÅDET

34. årgang 3/2006

Ordbok og ordbok, herr Børre

Me bad Egil Børre Johnsen skriva om Knud Knudsen (1812–1895) til dette nummeret. Tidlegare i år gjorde han ferdig biografien om Knudsen, 'bokmålets far'. Egil Børre Johnsen avsluttar artikkelen med å utfordra direktøren i Språkrådet. Bør ikkje Sylfest Lomheim 'arbeide for at flertallsspråket bokmål tilgodeses med mer enn den ordboken på 697 sider som ble utarbeidet for snart en generasjon siden'? Jau, det bør Lomheim. Og ikkje berre det; han ønskjer å arbeida for det, slik alle som er interesserte i moderne norsk, bør gjera. Så – 'svaret er herved avgitt'.

Men korleis er det mogeleg at eit slikt spørsmål kjem opp? Er det ikkje sjølvstøtt at bokmålet, som er 'mest brukt, men har færrest elskere' (Gudleiv Forr), er forsynt med dei ordbøkene det treng?

Ordboksituasjonen vår har tre nivå: *Ordboklisten* er det første. Dei viser i regelen berre rett skrivemåte og rett bøying. *Ordboklisten* i skulen inneheld som oftast ikkje meir enn om lag 30 000 ord. Det neste nivået kan me kalla *handordbøker*: *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka* er to standardverk i denne kategorien (Språkrådet har delansvar for begge). Ei handordbok opplyser om skrivemåte og bøying, opphav, innhald og bruksmåtar. Først på dette nivået kan me seia at brukaren får eit minstemål av opplysningar. *Bokmålsordboka* inneheld 65 000 ord, og *Nynorskordboka* inneheld 90 000 ord.

I dei fleste situasjonar vil ei slik handordbok gjera nytten, både for unge og eldre.

Endeleg har me det tredje nivået – *ordbokverket* i mange bind og med fleire hundre tusen ord og ei mengd opplysningar. Der har me i dag berre eitt stort ordbokverk som er ferdig – *Norsk Riksmålsordbok*, i seks bind. Det første kom i 1937, dei to siste i 1995. Verket er under revisjon. Det andre store ordbokprosjektet er *Norsk Ordbok*. Første bindet kom i 1966, og heile verket er planlagt ferdig i 2014 med i alt tolv bind. Det første ordbokverket dekkjer tradisjonelt og litterært riksmål, det andre dekkjer nynorsk skriftmål og ordtilfanget i alle dialektane.

Ikkje noko land har nok ordbøker, og slett ikkje Noreg. Og slik situasjonen har blitt no, er det først og fremst moderne bokmål som kjem dårleg ut. Difor må det vera bokmålet sin tur. Det moderne bokmålet treng kartlegging og dokumentering i full breidd, med alle sjangrar og bruksmåtar representerte. Me treng altså ikkje eit tredje stort ordbokverk som i opplegg og materiale kopierer dei to store me alt har.

Uttrykket 'Piller og piller, fru Blom' er femtiseks år gammalt og typisk norsk, teke frå lystspelet *Karusell* av Alex Brinchmann. Det var Per Aabel som la inn denne replikken under prøvene i 1950. (Fru Blom heitte forresten Helene.) Replikken fekk suksess og spreining og står difor i – ordbøkene.

Sylfest Lomheim

INNHALD 3/2006

1 Knud Knudsen, bokmålet og Språkrådet	14 Den endelause reforma
5 Noregs Mållag – nye hundre år?	18 Sprog til salg
10 Kvinner i det sentrale mål miljøet før 1906	23 «Må ha det. Bare må ha det!» Om bare og andre ubetydelige småord
	27 Engelske importord i norsk

Knud Knudsen, bokmålet og Språkrådet

Noen spekulasjoner

EGIL BØRRE JOHNSEN

DET ER VANLIG å knytte Knud Knudsen (1812–1895) til bokmålet. Deri ligger noe av forklaringen på at mannens ettermæle er blitt forsømt. Bokmålet har hegemoni som offisielt norsk skriftspråk og er som sådant dominerende. Folk tar det like selvfølgelig som en nyttig ektefelle og vet ikke hvor godt de har det. Eller som Gudleiv Forr nylig uttrykte det i Dagbladet: «Mest brukt, men med færrest elskere?»

Med dette utgangspunktet kan det være av interesse å se litt nærmere på Knud Knudsens bokmålskhet i forhold til språksituasjonen i dag. Spørsmålet ble aktualisert da Oslo katedralskole i april i år arrangerte et seminar kalt *Knud Knudsen og vi – om bokmålet* *far og bokmålet* *framtid*. I panelet satt representanter for Riksmålsforbundet og for Språklig Samling. De øvrige deltakerne i panelet måtte sies å være uorganiserte, det vil si bokmålske. Hvor vag den siste etiketten er, kom klart til uttrykk under debatten etter språkrådsdirektør Sylfest Lomheims foredrag. Mange var i tvil om hvorvidt han ønsket å gå inn for utviklingen av et større bokmålsordbokverk. På den ene siden hevdet han at behovet for et slikt var dekket i og med *Norsk riksmålsordbok* og det nynorske ordbokverket som er i fullt arbeid. På den andre

siden hevdet han at vi trenger et tilsvarende kartleggingsarbeid for bokmål.

Situasjonen inviterer til synspunkter på dagens bokmål og på dagens Språkråd. Å bruke Knud Knudsen som rettesnor krever to innledende merknader.

For det første: I all hovedsak er Knudsen blitt kjent gjennom overleveringer i skolens lærebøker i språkhistorie. De har fortalt og forteller fortsatt om *lingvisten* Knudsen. At han underviste 18 timer i uken i 40 år, lå 150 år forut for sin tid i morsmålsundervisningen og dessuten var vår første systematiske lærebokkritiker, blir oversett. Dermed underslås et vesentlig trekk ved språkplanlegging overhodet, nemlig at lærere og elever, som er underrepresentert i Språkrådet, har den beste praktiske bakgrunnen av alle for å vurdere og å drive slik virksomhet. Det er i skolen alle trådene samles. Dette forklarer et godt stykke på vei hvorfor Knudsens linje med tiden vant fram. Hvis Ivar Aasen hadde vært lærer, ville vi ikke fått landsmålet – eller iallfall ikke hans utgave av det.

For det andre: Spekulasjonsmomentet. Det manifesterte seg i debatten på seminaret og gjelder vår trang til å argumentere ut fra hvordan vi tror den eller den avdøde storhet ville for-

holdt seg til aktuelle spørsmål. Når også jeg i det følgende gir meg ut på den veien, mener jeg å kunne gjøre det med en viss autoritet. Når jeg skriver at Knud Knudsen i dag «ville» eller «ikke ville» mene/handle i den eller den retning, gjør jeg det i egenskap av hans biograf. Samtidig er min egen språkpolitiske fortid relativt ubesudlet. Som medlem av Norsk språkråd fra 1984 til 1996 stemte jeg rett som det var med professor Dag Gundersen og rett som det var med ordbokredaktør Tor Guttu, som er riksmålsmann. Så jeg er nok ganske bokmålsk.

Normering

Ved hundreårsjubileet (som ikke ble noe jubileum) for Knudsens død i 1995 skrev professor Einar Lundeby en artikkel i *Språknytt* der han karakteriserer overlærerens rolle i norsk språkutvikling både i tittel og innledning:

«Knud Knudsen – riksmålets fader, bokmålets bestefar

Den gradvise fornorskingens linje, den ene av de to hovedlinjene i norsk språkutvikling i forrige hundreår, ble i all hovedsak staket ut av en enkelt mann: overlærer Knud Knudsen.»

I 1887 samlet Knudsen sitt program for normering av skrift og tale i tolv punkter. I boken *Fra Wergeland til Vogtkomiteen* (1967) har Dag Gundersen vist hvordan de med tiden i hovedsak slo igjennom.

Imidlertid bør vi stoppe ved punkt 12 i Knudsens program. Knudsen skrev stadig at «*Ordforrådets norskhet er målstrævetts hovedsak*». Således måtte forstavelser som *an-*, *be-* og *er-* fjernes i «fræmtidsnorsken».

Vinst var bedre enn *gevinst*. Frem-

medord var ham like ufyselige som latinforkjempere. Vekk med stygginger som *Cultur* og *Geometri!* mente han. Her tok han altså feil. Og han gjorde det delvis sammen med Ivar Aasen, som var hovedleverandør av forslag til norske erstatningsord i Knudsens enorme fornorskingsordbok, *Unorsk og norsk*.

Kanskje har denne eiendommeligheten av en bok forledet lingvister og språkpolitikere til å neglisjere ordene – deres skiftninger i betydningsnivåer og presisjon, deres stadige nydannelser og ikke minst deres gjensidige samspill styrt av den mektige herskerinne Syntaxe. Da Knudsen ga ut en skolegrammatikk i 1856, var han den første som inkluderte et kapittel om orddanningslære. Hvis han hadde sett hvordan sportsjournalister og skoleelever i dag omgås skriftlig med ord, ville han ha begynt på nytt, både med ordbok og grammatikk.

Dette siste var en spekulasjon fra min side. La oss bruke den til å se litt på det vi kan kalle bruk og/eller misbruk av Knudsen i nyere tid.

Hvor streng ville Knudsen i dag vært i et eventuelt krav om en mer landsomfattende muntlig enhet? Dagens Knudsen-etterkommere har innbyrdes avvikende svar på spørsmålet. Som eksempler kan vi bruke to nordister ved Universitetet i Oslo. Til hundreårsdagen for Knudsens død skrev professor Finn-Erik Vinje at hvis Knudsen fra sin nåværende observasjonspost følger med i etermediene, må vi tro at han rusker seg selv i ørene. Det dialektsvermeri og talemålsvirvar som huserer i NRK og andre kanaler for tiden, er ikke etter hans hode.

Jo da, det er nettopp etter hans hode, mener derimot førsteamanuensis Arne

Torp. For så vidt kan det hende at Knudsen «hadde ønska hele det danna talemålet dit peppern gror». Mannen fra husmannsplassen Hesthagen i Holt ved Arendal var i sitt innerste en folke-målets mann, fastslår Torp.

Når Torp argumenterer, advarer han mot Vinjes «kunstgrep» – dette å påstå noe om hva en avdød person ville ha ment eller sagt dersom han uventet skulle dukke opp blant oss. Imidlertid bruker Torp akkurat det samme grepet når han lar Knudsen ønske et dannet fellesmål dit krydderet vokser. Torp tar seg riktignok i det – «det har han [Knudsen] ganske visst ikke sagt» – men teknikken er like fullt den samme.

Selv tror jeg at det bare finnes ett gyldig svar på spørsmålet, nemlig det samme som gjelder for så mange av artiklene og bøkene fra Knudsens hånd; ikke minst for de to grammatikkbøkene. Slik han – med Bernt Fossestøls ord – var en grammatisk resonnør, var han også mer resonnør enn herold når det gjaldt talemålsnormen. Eksempelene, avveiningene og argumentasjonen i *Den landsgyldige norske uttale* fra 1876 slår ikke opp store plakater; boken blir ingen bibel og bør neppe anvendes som sådan uansett hvilken språkpolitisk fløy man måtte ha tilhørt eller tilhøre. Knud Knudsens store fortjeneste på området er av typen columbi egg. «Alle» kunne ha klargjort problemene og foreslått løsninger som ofte satte ting på spissen, men det var *han* som gjorde det. Visst kunne det skvette, og i flere retninger. Men nå sto den der, muligheten.

Med dette har jeg antydnet et trekk ved Knudsens språkpolitiske profil som automatisk vil svekke gjennom-

slagskraften til enhver normkjemper eller «språkstræver». Det blir nærliggende å våge den hypotesen at når vi for vel femti år siden kom ut i uføret, skyldtes det at en muligens Knudseninspirert søkende holdning fikk bli for dominerende i ordbøkene. I pionertiden sto han i fruktbar vekselvirkning med skolebestyrer J.J. Aars, som utga ordlister omtrent like raskt som skoleår fulgte på skoleår. Da må vi imidlertid huske at strevet og mangfoldet hadde én overordnet retning. Og den gikk henimot enhet og fasthet. Derfor ville det være urettferdig uten videre å sette merkelappen «Knudseninspirert» på perioder hvor det endres over en lav sko.

En lærers praktiske grep

For meg står det klart at våre landsmenn ikke ville ha blitt forsøkt druknet i et hav av former, slik det skjedde, dersom Knud Knudsen hadde levd og virket etter 1917. Om det faktisk ble slik at hans mangfoldets ånd i noen tiår fikk sveve fritt over vannene, så ville han ikke ha latt noe slikt skje uten aktiv motstand.

Denne påstanden bringer meg til mitt hovedpunkt: Knud Knudsen var *lærer*. Hadde denne språkforskeren virket i 1920- og -30-årene med tilnærmelesvis den innflytelse som ble ham til del på 1880-tallet, ville han ha brukt kreftene på å holde igjen. Skolen, dette språkets hovedbrukssted, ville ikke ha tålt den tafatthetens valgfrihetsideologi som fikk bre seg. Vi må også huske at Knud Knudsen var lærer-forfatter, en norsklærer som reformerte skolen innenfra, og som rett og slett gjorde det ved å skrive. Det han har skrevet,

rommer så vel inkonsekvenser som kuriosa. Men med tiden ble grepet hans, takket være lærerposisjonen, stadig fastere.

Slik var det også læreren i ham som gjorde at han gikk inn for å opprette en godkjenningsordning for lærebøker. Den kom noen år etter hans død og levde i hundre år. Da den forsvant for noen år siden, var det naturlig fordi det systemet vi hadde ved årtusenskiftet, ikke fungerte slik det burde. I dag ville Knudsen ha ønsket å fornye systemet, men da slik at Språkrådets granskere fikk som misjon å legge like stor vekt på omfang, presisjon, og variasjon, som på staving og formverk – kort sagt på språkføringen, i bøker som stadig ligner hverandre til forveksling og derfor tar knekken på lesergløden.

Et år etter Knud Knudsen's død utga hans motstander Johan Storm en bok med harde angrep på den avdøde. Ett skal imidlertid Knud Knudsen ha, skriver Storm; han har form. Man kunne ønske at ordene var kommet på trykk mens overlæreren levde:

«Hvad Stilen angaar, saa kan det ikke negtes, at den er ægte norsk. Den har fuldstændig brudt med al Overleverings «Lænker, Baand og Tvang»; den har hivet al unyttig Ballast overbord og flyder paa Lasten, ægte norsk Furutømmer.»

Likevel har både avdøde og nålevende lingvister etter Storm kalt Knudsen's stil grå og kjedelig. De siste tar feil. Det skyldes kanskje at polemikeren Knudsen boltret seg i en slags lavere materie. Han var en forfatter som fra skolekateteret skulle rydde i hverdagsspråket. En slik person arbeider så å si i litteraturens rennestein. På den

måten utkjempet Knudsen de skitne, men ytterst nødvendige kampene som kunne føre videre til senere foredling, ikke minst av dikterne, hvis språk målstreverne i riksmålsbevegelsen gjennom Norsk riksmålsordbok har vært særlig opptatt av.

Nå peker Storm i sitatet på en hovedårsak til gjennomslagskraften i Knudsen's forfatterskap. Hele hans ånd og stil var på en overbevisende måte ny og norsk, ikke minst i det sneset bøker han utga for egen regning. Det var bokmålsk, i beste moderne forstand. Det riktige på lang sikt vil imidlertid være å knytte denne hans ånd mer til ordbevissthet og ordleggingsstrev enn til å prise ham for harde konsonanter eller kortformer, heller enn å ta opp igjen debatten omkring uttalebaserte skriftforslag som for eksempel *huse* og *breve* i bestemt form entall.

Ordene! hisset og maste Knudsen, hva gjør vi med *ordene!*

Dét er et krigsrop for vår tid. De siste tiårene har det skjedd så mye med ordforråd og ordbruksmåter i bokmålet at det holder hardt for både lærer og menigmann å følge med. Også forskerne har selvsagt problemer med å beholde oversikt og klargjøre retningslinjer; det er derfor de etterlyser midler til arbeidet med et ordbokverk.

Dermed munner min artikkel ut i en direkte appell til Sylfest Lomheim, Språkrådets direktør. Jeg ber ham klargjøre i hvilken grad han finner det tilrådelig å arbeide for at flertallsspråket bokmål tilgodeses med et større ordbokverk enn den beskjedne bokmålsordboka på 697 sider, som ble utarbeidet for snart en generasjon siden.

Noregs Mållag – nye hundre år?

KNUT KJELDSTADLI

NOREGS MÅLLAG sprang ut av 1800-tallets store omdanning fra et bondesamfunn til et industrisamfunn i emning. Halvdan Koht skreiv i 1921: «Bondesamfundet vart på eit vis liggjande utafør både den kapitalistiske overklassa og den proletariske underklassa, men gnikka seg likevel jamt innpå bae desse klassene.» Mållaget blir da én del av bondesamfunnets møte med og svar på en ekspansiv kapitalisme. Med et annet sett av begreper var dette en overgang fra et tradisjonelt til et moderne samfunn, en modernisering som trakk alle deler av samfunnet inn i samband med hverandre. Mållaget var ikke sjøl tradisjonelt, å danne landsomspennende organisasjoner er et moderne fenomen. Mållaget ble til i *spenningen* mellom tradisjon og modernitet.

På ett plan kan en se målrørsla som bonde- og bygdesamfunnets reaksjon og sjølhevding i denne brytekampen mellom nytt og gammelt. Men så greitt er det ikke. For alle bønder sluttet ikke mannjamt opp om norskdomsrørsla. Historikeren Gabriel Øidne viste i 1957 at det i Sør-Norge fantes stabile sosio-kulturelle regioner: den pietistiske mørke kyststripa fra Møre til og med Østfold, så det frilynte Fjell- og Fjord-Norge med de indre bygdene vestpå og fjellbygdene i Telemark, Buskerud og

Oppland, og endelig de klassesdelte østlandsbygdene. Mållagene på Vestlandet rommet om lag halvparten av Mållagets medlemmer, men det blir likevel ikke riktig å si at laget, og enda mindre nynorsk, har vært et Vestlands-fenomen. Hele Fjell- og Fjord-Norge og kyststrøkene er brukbart representert i medlemsmassen. Svakt representert er Hedmark (med noen unntak for miljøer i Østerdalen), Sør-Oppland, Akershus, Østfold, det sørlige Buskerud, Vestfold og Grenland. Fraværet slår en enda mer om en ser medlemstallet i forhold til folketallet i disse fylkene. Og det har bodd folk, bønder, mange bønder, her også.

Det sosiale grunnlaget for folkemålet

Jeg spurte en gang Øidne om hva *han* trodde grunnen var til skillene mellom miljøene. «Heilt uforklårleg, heilt uforklårleg», sa han. Kan hende. Men mon ikke det finnes en fellesnevner – i det at sjøleieende bønder, som verken hadde lønnsarbeid for andre, eller hadde mange i sitt brød, har dominert i fjell og fjorder og på kysten, mens klassesdelinga var sterkere østpå. Da kan en forstå at den frilynte rørsla, norskdoms- og målrørsla, ble til i møtet med byen. Mer spesielt – når ungdom ikke bare reiste fysisk, men sosialt var på klassereise fra bondeklassen til utdanningsgruppene, støtte de sammen med

byoverklassen av embetsmenn og næringsborgere. Mens de i bygda hjemme hadde vært respektert, ble de her møtt med *frons urbana*, med bystorsnut. De ble sosialt tråkket på.

Så – var da målmennene sjøleieende bønder? Om vi går til de første organiserte målmennene, Vestmannalaget fra 1868, er svaret nei. De var teologisk kandidat, boktrykker, konsul; noen var studenter; ja de fleste skreiv seg som «kaupmenn». De var målsakas folkevenner, om lag som de russiske narodnikene, middelklasseungdommer som på slutten av 1800-tallet skulle ut til bøndene og vekke dem.

Men i den neste generasjonen, fra 1890-åra og framover, overtar innflytterne til byene som de sentrale kadrerne i Mållaget. Det er knapt noen tvil om at de har ætt fra gardsbruk. Og slik er det forblitt. Av de om lag 800 personene som hilser laget i jubileumsboka fra 1991, er antall *sen*-navn totalt 24, opprinnelig ikke-norske navn er fire. Resten av lista ser ut som en norsk kartbok.

Det var ikke først og fremst bøndene, men bondesønnene som ble målfolk, sønner som var sosialt mobile, som utdannet seg opp og ut av bondestanden og til dels ut av bondesamfunnet sosialt og geografisk. Først og fremst var målmennene lærere. De utgjorde 50 til 60 prosent av tillitsvalgte og medlemmer i ulike lag omkring 1900. Men her var også det tyskerne kaller *Bildungsbürgertum*, et dannelsingsborgerskap, en elite – sjøl om det var en mot-elite. Og slik forble bildet. Blant styremedlemmene i laget fra 1906 til fram til 50-årsjubileet i 1956 var tre gardbrukere. Ni var professorer.

Forklaringene er ikke merkelige. Den britiske historikeren Eric Hobsbawm har lagt vekt på at svært mange av Europas kulturnasjonalister nettopp var mennesker som hadde språket som sitt arbeidsredskap – for å lære bort, formidle, undersøke og beskrive verden. Ja, flere hadde også språket som emne og objekt; de var filologer. For dem ble det ikke likegyldig hvilket språk som dominerte. For dem ble det språklige herredømmet, enten det sprang ut av en fremmed makt eller en naturalisert overklasse, ekstra tungt å tale. Å bli spottet i spørsmål var å bli tråkket midt i identiteten.

Lærerne i den siste del av 1800-tallet og iallfall fram til andre verdenskrig, ja lenger fram, var ikke bare aktive målfolk. De fikk også oppslutning lokalt om språkpolitikken sin. De var «organiske intellektuelle», som den italienske marxisten Antonio Gramsci har kalt dem som sprang ut av og representerte en samfunnsklasse, motsetning «de tradisjonelle intellektuelle», den borgerlige intelligentsiaen. De utførte en rekke tjenester i bygda. Og den lokale folkeskolelæreren hadde den gang autoritet ved lengre formell utdanning og større bokkunnskaper enn foreldrene til de fleste barna. Det ga dem legitimiteten til å veilede, ikke minst i saker som gjaldt skole og språk.

Hvem var folket?

Nå har både organiserte nynorskfolk og vanlige nynorskbrukere faktisk utgjort et mindretall, sjøl om mange bokmålsbrukere har hatt dialekter som har ligget nynorsken nær. Samtidig har målfolket ment at det har representert folket, nasjonen. Men hvem,

hvilket *folk*, har bevegelsen sagt seg å tale på vegne av? *Folket* kan knyttes opp mot minst tre andre størrelser, og skifter da mening.

Folket kan for det første, slik adjektivet *folkelig* viser, settes opp mot *de ufolkelige*, mot *eliten*. Og riksmålet har fått mye kritikk for å være et klassespråk, byeliten undertrykkende kulturherredømme. Men en må ta med at nynorsken også kan ses som det særlige språket til en mot-elite.

Folket kan dernest ses som *helheten* – mot dem som en mener representerer en *partiell* og derfor *mindre legitim* interesse.

Folket kan for det tredje forstås i motsetning til *andre folk* – slik at det betegner en nasjon, forskjellig fra andre – enten de er utenfor grensene eller er innenfor territoriet. Gustav Indrebø, tidligere formann i Mållaget, skreiv i 1934 at idégrunnlaget for målreising er «den nasjonale reisings- og sjølhevdningstanken». Norsk er norsk fordi det har bånd til fortida, fordi det åpner for større åndsverk, fordi det er særmerkt, fordi det er sunt, fordi det er en etisk og verdifull sjølhevdning, fordi det er ærlig, ja, fordi det er norsk. «Norsk-dansken er eit inkome, unorsk mål.»

På denne bakgrunnen kan en forstå vedtaket i Noregs Mållag i 1921 om at målet «var nynorsk som einaste riksspråk». Da gikk rørsla vekk fra kravet om jamstilling fra 1885, en målsetting en vendte tilbake til i 1968. Tanken om at nynorsken kunne bli det eneste riksspråket, stod sterkt. I 1949 krevde laget at nynorsk skulle bli lovfestet hovedmål i landet fra nyttår 1951. Og en tid kunne det synes som om målet kunne nås: I 1930 hadde 19,5 prosent av elev-

ene i grunnskolen nynorsk som skolemål, i 1938 22 prosent. Så kom det store spranget i 1939 til 29,5 prosent, med en fortsatt vekst inn i krigen til kulminasjonen i 1944 med 34,1 prosent. Veksten gav grunn til optimisme. Men så gikk tallene nedover år for år til 1976, da tallet en tid ble liggende oppunder 17 prosent før det fra omkring 1995 til 2001 falt til 15, og nå er vel 14 prosent.

Tallene kan leses på to måter, som en historie om vekst og fall, der både framgangen og tilbakegangen krever forklaringer, eller som en historie der veksten blir mer tilfeldig, og det grunnleggende er stabiliteten, om enn med en viss slitasje av grunnfjellet. I den første versjonen kan en se årsakene i politikk, i varierende klokskap i måten nynorsken ble innført som skolespråk på. I den andre versjonen blir stillingen for nynorsken et djupere, samfunnsmessig fenomen. Nynorsk blir kulturuttrykket for befolkningen i en stor del av landet, men altså ikke for hele folket.

Om dette er riktig, må en spørre om realismen i prosjektet om nynorsk som eneste riksspråk. Det vil ha forutsatt ikke bare framifrå politiske evner, men også at de sosio-kulturelle miljøene som har båret nynorsken, skulle ha vokst fram til dominans. Men slik har samfunnet i Norge ikke vært. Ikke dominans for ett miljø, men tautrekking, balanse og allianser har preget utviklingen. Norsk historie i første del av 1900-tallet kan forstås som en trekant. I det ene hjørnet var Bonde- og Bygde-Norge, i det andre byborgerskapet og den urbane middelklassen, og i det tredje hjørnet arbeiderklassen i by og bygd. Trekanten var likesidet, ingen av de tre klassekreftene maktet

aleine å utøve et fullt hegemoni. Bondesamfunnet var nok på defensiv, men ingeniørene knekt. Borgerskapet var mer beskjedent enn det britiske eller det svenske. Og arbeiderklassen utgjorde heller ikke et klart flertall, antallet sjøsysselsatte var fortsatt stort. Dermed var det nødvendig med samarbeid og muligheter for å velge allianser.

Norskdomsrørsla, målfolket, så ved stiftinga byborgerskapet, danomanene, som hovedmotstander. Med en sterkere arbeiderbevegelse og større klasse-motsetninger i industrisamfunnet ble dette hjørnet i trekanten fienden. Også nasjon og forsvar skilte dem, men bandt norskdomsrørsla til byborgerskapet. Men i andre perioder har mål-rørsla, iallfall deler av den, kunnet stå sammen med arbeiderbevegelsen.

Folkemål i framtida

De samme utfordringene, om enn i et forandret samfunn, står Noregs Mållag overfor i dag – å begrunne sin sak, å vite hvem en taler på vegne av, og å plassere seg i det politiske landskapet.

Hva kan en i dag mene med norsk folkemål? I europeisk idéhistorie har en gjerne skjelnet mellom det idealtypiske tyske og det franske begrepet. Den tyske kulturnasjonen betoner felles opphav eller iallfall særs lang historie og felles samliv, kultur og språk. Etter dette er du tysk, du kan strengt tatt ikke bli tysk. Indrebø lå nær den tyske tanken om en nasjonal essens. Den åpner ikke for at noe kan bli norsk om det ikke har vært her fra tidlig tid, hva enten det er språk eller andre deler av en kultur. Det franske begrepet er en politisk nasjon, der du

kan bli fransk ved å slutte deg til den politiske enheten, men på det vilkåret at du holder din opphavskultur unna offentligheten. I dette universelle rommet er mangfold irrelevant, ja uønsket. Den franske modellen er et tungt krav om assimilasjon.

I dagens Norge duger etter mitt syn verken det tyske eller det franske begrepet om nasjon, det tyske fordi det stenger ute en tredel av barna i osloskolen, det franske fordi det krever at nykommere skal stue ned alt sitt. Vi trenger et tredje begrep, som ser nasjon som en prosess der noe varer ved og annet kommer til med dem som flytter inn, slik kristendom, rosemalning, gruve- og industriteknologi er kommet til og er blitt norsk. Vi trenger et nasjonsbegrep som rommer både politisk enhet, kulturelt mangfold og sosial likhet.

Mon ikke nynorskfolket har røyner som i særlig grad både kan lukke og åpne for hva en nasjon kan være. Å argumentere med en stabil norsk essens lukker. Men det har jo funnes andre tradisjoner i målsaka som kan åpne for det nye begrepet nasjon, om det norske, og skape bruer, ikke porter. Ifølge spørreundersøkinger er de som er positive til nynorsk, mer positive til innvandrere enn gjennomsnittet. Og vestlendinger er mer åpne enn landsgjennomsnittet. Det kan tyde på at også nynorskbrukere heller mot åpenhet. Tradisjonene er der: ideen om verdien i det muntlige folkemålet og dialektaksjonene, motstanden mot at eliter skal definere hva som er rett, tanken om jamstilling og rettferd, tanker om at språk kan ta opp i seg nytt, tanker om morsmålets betydning for

identitet og sjølkjensle og verdien av kulturelt mangfold. Allerede i 1980 støttet Mållaget morsmålsopplæring for minoritetene.

Slik sett blir norsk målsak del i et større bilde: Det finnes i dag en ny, systemkritisk rørsle som spenner om kloden. Den ser at den globale kapitalismen truer mangfold, og deltakerne anerkjenner hverandres særart nasjonalt, sosialt, etnisk, kulturelt og religiøst, samtidig som de ser fellesinteressene og det nødvendige i å organisere også over landegrensene. Her er Mållagets plass, om det skal møte de neste hundre åra.

Litteratur

Almenningen, Olaf m.fl.: Målreising i 75 år. Noregs Mållag 1906–1981, Oslo 1981

Grepstad, Ottar: Viljen til språk. Ei nynorsk kulturhistorie, Oslo 2006

Hobsbawm, Eric: Nations and nationalism, Cambridge 1990

Venås, Kjell: Mål og med. Noregs Mållag i 1980-åra, Oslo 1991

Øidne, Gabriel: Litt om motsetningen mellom Austlandet og Vestlandet, Syn og Segn 3/1957

Framlegg til ein språkpolitikk for universitet og høgskolar

– Undervisningsspråket ved universiteta og høgskolane skal normalt vere norsk. For å utvikle kompetanse i engelsk fagspråk hos norskspråkelege studentar eller for å integrere utanlandsktalende studentar kan undervisningsspråket også vere engelsk. Undervisningsspråket bør vere norsk dei to første åra. Frå og med tredje året bør

det vere opning for bruk av engelsk.

Dette er eitt av framlegga til ein språkpolitikk for universitet og høgskolar som ein komité nedsett av Universitets- og høgskolerådet la fram i juni. Framlegget er no til høyring.

Meir informasjon:
www.sprakrad.no/aktuelt

Elevane har ein lovfesta rett til å få læreverkk på si eiga målform

Kunnskapslyftet inneber ei stor satsing på nye lærebøker og læringsressursar. I eit brev til skulane minner Utdanningsdirektoratet om at alle elevar har ein lovfesta rett til å få lære-

verk på den målforma dei ønskjer, og at læreverka skal vere tilgjengelege på nynorsk og bokmål samtidig.

Meir informasjon:
www.sprakrad.no/aktuelt

Kvinner i det sentrale målmiljøet før 1906

ELI BJØRHUSDAL

FOR HUNDRE ÅR SIDAN, om ettermiddagen 4. februar, møttest 137 målfolk frå heile landet i Turnhallen i Kristiania. Av desse 137, som eit halvt døger seinare skipa *Norigs Maallag*, var 131 menn og seks kvinner. Seks av 137 er ikkje eit veldig imponerande tal. Representasjonen på skipingsmøtet gjev likevel ikkje eit heilt godt bilete av rolla til kvinnene i målrørsla frå hundreårsskiftet og framover. Kvinner var sentrale i fleire landsmålsinstitusjonar som var med på å leggje grunnlaget for at Mållaget kunne skipast i 1906.

For ettertida er det særleg dei skrivande, intellektuelle målkvinnene Hulda Garborg (1862–1934), Karen Grude Koht (1871–1960) og Marta Steinsvik (1877–1950) som er synlege. Dei var aktive skribentar og uvurderlege redaksjonsmedarbeidarar i dei sentrale målpublikasjonane *Den 17de Mai* og *Syn og Segn*, dei var sjølvstendige kulturentreprenørar og konene til framståande målmennt. Miljøet kring Garborgane og Steinsvikane i Asker, både det som kom av samlokaliseringa av heimane deira på Labråten i Asker, og det som vart skapt av *Den 17de Mai*, kan ein knapt nok overvurdere når ein skal sjå på framdrifta til målrørsla frå hundreårsskiftet. Mindre kjent er det at denne målkvinneeliten òg drog i gang ein norskdomssalong i 1900, Oslo Gilde,

som vart ein viktig møteplass for sentrale delar av den norske venstreeliten kring unionsoppløysinga. Oslo Gilde var langt på veg organisert og styrt av kvinner i og kring målrørsla. Det var ikkje minst viktig for kvinnene sjølve: Slik skapte dei seg eit kjønnsblanda rom for samvere og meningsutveksling.

I det fylgjande skal eg konsentrere meg om to viktige landsmåltiltak der målkvinner i hovudstaden gjorde seg sterkt gjeldande.

Den norske marknaden

Nokre år før skipinga av Oslo Gilde sette *Den 17de Mai*-miljøet i gang eit tiltak som skulle vise seg å bli avgjerande i oppbygginga av den organiserte målrørsla. *Den norske marknaden* (målmarknaden) i 1898 vart den fyrste store mønstringa av norsk folkekultur i hovudstaden. Føremålet var å samle inn pengar til landsmålsfondet *Målkassa*. Eit år i førevegen vart målfolk over heile landet sett i sving med å samle inn pengar og salsobjekt, og då det endeleg braka laus på Tivoli-området (som låg om lag der Høyres hus no ligg) i september 1898, fekk hovudstadspublikummet oppleve ridande opptog, felespel, bunadframsyning og amatørteater, kafear med norsk bondekost, dans, tombola og luts spel av alle slag. Nasjonale profilar som Arne

Garborg, Fridtjof Nansen og Jørgen Løvland tala, og Hulda Garborg stod for teateroppsetjingane.

Målmarknaden vart ein suksess på alle vis. Han var det klårt største fellestiltaket til målfolket til då, og han gav idear, sjølvtrillit og ikkje minst eit durabeleg økonomisk overskot til seinare målpolitiske tiltak. Kven gjekk så i bresjen? I litteraturen er det oftast to menn som vert nemnde: den i ettertid ukjende Julius Werner i tillegg til Halvdan Koht, som sjølv meir enn gjerne har fortalt om sine nattlege sykkelturnar med tusenvis av loddkroner i sekken. Men i den Kohtske myteglansen har mykje kvinnearbeid bleikna. Invitasjonane som vart prenta i dei store avisene i tida før målmarknaden, fortel at det sat ni menn og åtte kvinner i arbeidsnemnda, og samtidige referat fortel òg at det fyrst og fremst var kvinner som styrde arbeidet med marknaden. Erling Steinbø, skrivar for arbeidsnemnda, hevda i ei oppsummering i *Den 17de Mai* at marknaden aldri kunne vorte gjennomført hadde det ikkje vore for desse kvinnene.

Så kven var dei? Det var Fredrikke Marie Qvam (1843–1938), profilert venstrekvinne og malkvinne og samstundes leiar i Landskvinnestemmerettsforeningen – den klårt største kvinnerøysterettsorganisasjonen i Norge. Qvam hadde både før og etter 1898 hatt dei fleste tillitsverva som den norske kvinnerørsla kunne by på, og det var ho som organiserte den store kvinneunderskriftsaksjonen for unionsoppløysing i 1905.

Her var òg Anetta Garathun (1856–1950), som dreiv eige forlag og bokhandel i Kristiania frå 1894 til 1902. Ho

gav ut åtte landsmålsbøker, mellom anna *Kari Lidi* (1895) av Brita Bjørgum og Wilhelm Hauffs *Eventyr* (1896), omsett av Marta Steinsvik. A. Garathuns Forlagsbokhandel må ha vore ein møteplass for målfolk på den tida, ettersom han var ekspedisjonssentral for Det norske Samlaget og stod for utsendinga av *Syn og Segn*. Det vil truleg seie at mykje målfolk kom og gjekk der.

I arbeidsnemnda var elles Anna Grue (1862–1944), som var forretningsstyrar og dagleg leiar i Målkassa, og som seinare vart mangeårig leiar i Norske Kvinners Sanitetsforening. Det var Hulda Garborg og Marta Steinsvik som hadde mest med teateroppsetjingane å gjere – Marta Steinsvik som skodespelar, Hulda Garborg som teatersjef og instruktør. Dei tre andre kvinnene i arbeidsnemnda var Karen Grude, Gudrun Bentsen – seinare ei av kvinnene i leinga i Bondeungdomslaget i Oslo – og Helga Johansson – som i mine kjelder berre har dukka opp denne eine gongen.

No var målmarknaden bygd på praktisk arbeid som koking, servering, kjøp og sal, og såleis er det ikkje så merkeleg at det var damer som måtte ta ansvar for gjennomføringa. Ein skal likevel merke seg at kvinnene i arbeidsnemnda var langt meir enn kaffi kokarar og loddseljarar. Fyrst og fremst representerte dei sterke røymsler frå administrasjon, organisasjonsliv og forretningsdrift.

Bondeungdomslaget i Oslo

Den norske marknaden skaffa den enno uorganiserte norske målrørsla ein pen slant på 20 450 kroner, godt over millionen i dagens kroner. Like viktig var det nok at marknaden i 1898 sette i

gang eit skred av liknande tiltak over heile landet. Pengane som lokale målslag og ungdomslag fekk inn frå desse marknadene, vart nytta i oppbygginga av lagsbruk, hotell og kafear som igjen var med på å finansiere målreisinga frå starten av 1900-talet. Slik var Den norske marknaden med på å leggje den materielle grunnsteinen for nynorsk skriftkultur.

Ein sentral målinstitusjon som vart etablert i kjølvatnet etter målmarknaden, var såleis Bondeungdomslaget i Oslo (BUL) i 1899. Halvdan Koht skriv at «Kaffistova som [BUL] grunnla, og som vart så populær, var beint fram laga etter mønster frå 'Den Norske Marknaden'». Fundamentet for den nye organisasjonen var kvinnerøynsler og kvinnearbeid, noko som er med på å forklare det heller store kvinneinnslaget i dei fyrste leiingane i Bondeungdomslaget.

Margit Bruun (1875–1958) var den mest markerte kvinna i den fyrste tida til BUL. Ho har sjølv fortalt om korleis ho vart med: Hausten 1899 vart ho kalla inn til drøfting om eit nytt ungdomslag i Kristiania, og der møtte ho Marie Kviberg og Gunvor Dobloug, som ho hadde arbeidd saman med på Den norske marknaden året før. Ho fortel at ungjentene alt fyrste kvelden var aktive i ordsiftet, og at dei «... ikkje visste ordet av det fyrr me kom inn i styret alle tri». Dette var styret i den førebuande arbeidsnemnda for det nye laget, og her sat dei tre jentene i lag med to gutar. På det fyrste ordinære årsmøtet i 1900 vart Margit Bruun vald til varaformann under formannen Klaus Sletten, som ho seinare gifte seg med, og av dei tre andre i styret

var to jenter, Marie Kviberg og Gunvor Dobloug. Av tre varafolk var òg to jenter: Sigrun Høyem og Gudrun Bentsen. Gudrun Bentsen var då òg ei av dei som sat i arbeidsnemnda for målmarknaden to år tidlegare.

«Det er nok likt til at kvendi vert haldne gjævast i laget», skreiv *Den 17de Mai* etter årsmøtet, då jentene sat på fem av åtte styreplassar. Skikken med å ha mange jenter i styra i Bondeungdomslaget heldt seg då òg fram etter tiåra. På møtet i Turnhallen i 1906 hadde laget fire valde utsendingar. To av dei var kvinner.

Forklaringa på den høge kvinne-representasjonen kan liggje i Kaffistova. Det er ikkje utenkjeleg at planane om slik forretningsdrift gjorde det føremålstenleg å ha kvinner i leiande posisjonar. Det er då òg serleg i forretningsstyra til BUL at kvinnene seinare har site sentralt. Det skal ha vore Marie Kviberg som tok initiativet til kafédrift i laget, og ho sat då naturleg nok i det fyrste forretningsstyret for Kaffistova, som vart opna i 1901.

Ein annan grunn til den store kvinne-deltakinga i Bondeungdomslaget var nok òg at laget var røtt i den frilyndte, grundtvigianske tradisjonen, som jamt over var langt framme i praktisk kvinnepolitikk. Kontakten mellom folkehøgskulerørsla på den eine sida og målmarknadskvinnene og Bondeungdomslaget på hi sida finn ein for det fyrste på det personlege planet. Til dømes hadde sentrale målmarknadskvinner som Fredrikke Qvam og Anette Garathun samband med den frilyndte rørsla. Qvam var opphavleg frå Nord-Trøndelag der ho på 1880-talet hadde vore i krinsen kring folkehøgskuleskiparen

Marius Hægstad, medan Garathun hadde gått på den vidgjetne danske folkehøgskulen i Askov. Karen Grude hadde òg byrja lærargjeringa si som deltakar på folkehøgskule og målkurs, og Gudrun Bentsen var dotter av Kamma og Lars Bentsen, skiparane av folkehøgskulen i Nord-Trøndelag i 1868. Også Margit Bruun var dotter av folkehøgskulefolk. Ho var vaksen opp på folkehøgskulen Vonheim i Gausdal, far hennar var folkehøgskulepioneren Christoffer Bruun (1839–1920). Seinare gjekk ho òg på Askov. Ho var dessutan kassastyrar i Noregs Ungdomslag i tolv år frå 1901.

I målmarknaden og i BUL hadde

altså kvinner leiande posisjonar; dei sat i styra og var strategar og forretningsdrivarar på line med menn. Det skal ein slett ikkje kimse av. BUL var det klårt største og mest ressursrike mål laget i landet, det var sjølve bruhovudet for landsmålet i Kristiania og utgjorde massegrunnlaget for målreisninga der. Målstemna i 1906 hadde nok greidd seg godt utan dei seks kvinnelege utsendingane, men det er tvilsamt om ho hadde kome i stand utan den store kvinneinnsatsen i Kristiania-målrørsla i åra før. Og framleis er det slik at Bondeheimen og Kaffistova utgjør det mest synlege nynorske innslaget i gatebiletet i Oslo sentrum.

Tora Aasland ny styreleder i Språkrådet

Kultur- og kirkedepartementet har oppnevnt følgende medlemmer av styret for Språkrådet i perioden 2006 til 2009:

Leder: Tora Aasland, Time

Nestleder: Magni Øvrebotten, Naustdal

Medlem: Jan Olav Fretland, Lærdal

Medlem: Tor Fuglevik, Oslo

Medlem: Ottar Grepstad, Volda

Medlem: Silje Solheim Karlsen, Tromsø

Varamedlem: Lars Rottem Krangnes,

Oslo

Varamedlem: Helene Uri, Oslo

Det vil i tillegg bli oppnevnt et medlem og et varamedlem som representant for de ansatte.

Språkrådet ble etablert som ny institusjon fra 1. januar 2005 og avløste da det tidligere Norsk språkråd. I en overgangs- og omdanningsfase har virksomheten vært ledet av et interimsstyre. Språkrådet er statens fagorgan i språkspørsmål. I de nye vedtektene som departementet fastsatte 25. april 2006, er det understreket at Språkrådet særlig skal arbeide med å styrke det norske språkets status i nåtid og framtid. Dette gjelder både norsk språk generelt og den nynorske målformen spesielt. Vedtektene fastsetter at styret skal oppnevne inntil fire fagråd. Disse skal bidra til å sikre at virksomheten i Språkrådet har bredest mulig samfunnsforankring.

Den endelause reforma

ASTRID SVERRESDOTTER DYPVIK

FRÅ PEDAGOGANE OG SPRÅKEKSPERTANE si side var det godt meint: Gjennom ei forenkling av den tyske rettskrivinga skulle det bli lettare å skriva rett. Det skulle bli enklare for arbeidar-klasserbarn å tileigna seg skriftspråket, og dermed skulle det også bli lettare for dei å lukkast i det vesttyske utdanningssystemet. Ortografiske endringar skulle føra til sosial utjamning. Venstreorienterte reformpedagogar kalla den etablerte rettskrivinga reaksjonær og eit instrument for undertrykking. Den venstreorienterte reformpedagogikken på 1970-talet er ein viktig åndeleg føresetnad for den store tyske rettskrivingsreforma som har skapt forvirring og skarp kritikk i dei tyskspråklege landa gjennom meir enn 10 år, hevdar nyhendemagasinet *Der Spiegel* i nr. 1 i år. No kan det vera von om at siste kapittel om den store tyske rettskrivingsfeiden blir skriva.

Omgrepet *Duden*

Duden er for mange tyskarar eit synonym for ordbok, men *Duden* er altså éi av fleire tyske ordbøker. Duden-forlaget har lenge så å seia hatt siste ordet i spørsmål om tysk rettskriving. *Duden* har namnet sitt etter pedagogen Konrad Duden (1829–1911). Inspirert av rørsla for tysk einskap og grunnlegg- inga av det tyske riket såg Konrad

Duden det som sitt mål å arbeida fram ei einskapleg tysk rettskriving. Og det kunne trengast, for rettskrivinga varierte ikkje berre mellom dei ulike delstatane, men faktisk også mellom ulike trykkeri og aviser i éin og same by. Duden var pragmatikar og tok utgangspunkt i skulerettskrivinga i den sterkaste tyske staten, Preussen. I 1880, ni år etter samlinga av Tyskland, kom den fyrste Duden-ordboka på marknaden. Sidan den gongen har *Duden* hatt ein heilt sentral plass i den tyske rettskrivinga. I 1902 vedtok alle dei tyske delstatane å bruka den preussiske rettskrivinga som Duden tok utgangspunkt i då han laga ordboka. Og ordboka nådde ut til dei breie lag av folket, nett slik Konrad Duden ynskte. Han ville ikkje laga ei ordbok for ekspertar, men for alle som brukar skriftspråket. I 1955 vedtok ein konferanse for kulturministrarar i Vest-Tyskland at i tvilstilfelle var dei skrivemåtane som var brukt i ordboka *Duden*, normgjevande for det tyske språket.

Professor Dieter Nerius ved universitetet i Rostock i Aust-Tyskland var ein av dei som var lei av maktstillinga til Duden. Han ynskte ei meir rasjonell rettskriving som ikkje var så prega av dannelsborgarskapens ballast som det Duden-ordboka var. Nerius kom godt overeins med dei vesttyske reform-

pedagogane, og etter at muren fall, slo dei kreftene saman. Nerijs har vore leiar for det tyske språkinstituttets kommisjon for rettskriving. I 1997 vart han med i den internasjonale kommisjonen for tysk rettskriving. Han er ein av dei viktigaste fedrane til rettskrivingsreforma.

I 1980 vart den internasjonale arbeidsgruppa for tysk rettskrivingsreform oppretta. Der satt germanistar frå Vest-Tyskland, Aust-Tyskland, Austerrike og Sveits. I 1992 la arbeidsgruppa fram eit utkast, og utkastet gjekk gjennom fleire rundar med endringar fram til 1996. Det året forplikta Tyskland, Austerrike, Sveits, Liechtenstein og fleire andre land med store tyske minoritetar seg til å innførte den nye tyske rettskrivinga innan 1998. Nokre tyske delstatar innførte rettskrivingsendringane alt same skuleår.

Reforma

Målet med reforma var at meir systematikk skulle gjera språket enklare. Det tyske skriftspråket var frå før nok så systematisk i tilhøvet mellom lyd og skrivemåte, men det fanst mange uregelmessigheiter. Lyden *s* kunne til dømes skrivast som *s*, *ss* eller *ß*. Med den nye rettskrivinga vart *ß* fjerna etter kort vokal og erstatta av *ss*. Dermed vart *Kuß* til *Kuss* (kyss) og *Fluß* til *Fluss* (elv). Etter lang vokal og etter diftong skal *ß* framleis brukast, slik som i *Straße* (*gate*).

Om tre like bokstavar kjem etter kvarandre i samansetjingar, skal alle behaldast. Frå før galdt denne regelen i ord der det kom ein konsonant etterpå, som til dømes i ordet *Schiffbracht* (båtfrakt). No blir dei også behaldne etter

vokal, som i ordet *Schiffahrt* (båtreise). Regelen gjeld også for vokalar, til dømes i ordet *Seeelefant*. For å gjera det meir lesarvenleg kan ein bruka bindestrek og skriva *See-Elefant* og *Schiff-Fracht*.

Nokre ord har fått omlyd med *ä* i staden for *e* slik at ein bevarer ordstamma, *Stengel* (stengel) kjem frå *Stange* (stang) og skal difor skrivast *Stängel*.

Fleire framandord har fått ei valfrie fortyska skriveform. Praksisen her har tradisjonelt vore slik at utanlandske ord har halde på den utanlandske skrivemåten. I mange ord har ei tysktilpassa skriveform etter kvart fått gjennomslag, *Telephon* er til dømes vorte til *Telefon*. Ordet *Portemonnaie* (portemoné) fanst før reforma berre med den franske skriveforma, men fekk gjennom reforma ei valfrie, «tyskare» skriveform, nemleg *Portmonee*.

På tysk har ein tradisjon for samanskrivingar med verb, slik som i ordet *auseinanderfallen* (å falla frå kvarandre) og *schwerverständlich* (vanskeleg forståeleg). I samanskrivingsspørsmålet har reglane vore uklare og tvilstilfella mange. Den nye rettskrivinga skil mellom grupper av ord der ein skal ha særskriving, og det som er *ekte* samanskrivingar. Mellom desse to finst framleis ei rad tvilstilfelle der ein kan velja mellom å dela eller å skriva det saman. Også kommareglane, reglane for bruk av stor forbokstav, for bindestrek og for orddeling ved lineslutt vart endra gjennom reforma.

Dette var den største reforma av rettskrivinga sidan den prøyssiskinspirerte Duden-rettskrivinga vart innført i 1902, så det er ikkje å undrast over at ho møtte massiv kritikk frå fyrste stund.

Kritikk av reforma

Reglane for særskriving og samanskriving har fått mykje kritikk, det same har dei valfrie formene. Dei nye tyske skrivemåtane for lånord er vorte gjort til latter. Kritikarane har trekt fram tilfelle der reglane også etter reforma er usystematiske. Jamt over har folk snakka meir om forvirring enn om klårgjering.

I 1998 vart rettskrivinga offisielt innført i tyske skular, men fram til 2005 skulle den gamle rettskrivinga ikkje bli rekna som feil i skulen. Same året vedtok delstaten Schleswig-Holstein etter ei folkeavstemming å halda på den gamle rettskrivinga. Dette vedtaket vart oppheva i 1999, fordi delstatsforsamlinga frykta at elevane ville bli språkleg isolerte. I 2005 kravde delstatane Bayern og Nordrhein-Westfalen at den endelege gjennomføringa av reforma måtte utsetjast med eitt år.

«Vi kan ikkje og vi får ikkje lov til å delta i denne byråkratiske arrogansen. Invitasjonen tener bare til å kompromittera oss og foreiningane våre. Vi, i alle fall dei fleste av oss, er ikkje medløparar for denne reforma», skreiv Elfriede Jelinek i eit ope brev til sine forfattarkolleagaer i oktober 2004, berre nokre veker før ho vart tildelt nobelprisen i litteratur. I brevet oppmoda ho til boikott av ei reform ho aldri hadde skjønt vitsen med. Ho avsluttar brevet med å seia at «det nest beste er ikkje noko for oss, fordi vi er språkets perfeksjonistar».

Jelinek er berre ein av fleire tonegjevande forfattarar som har protestert. Også Günther Grass, Martin Walser og Siegfried Lenz har oppmoda til ei fullstendig tilbaketrekking av reforma.

Tysklands fremste litteraturkritikar, Marcel Reich-Ranicki, har kalla reforma ein katastrofe.

2004 var også det året då presseboikotten av språkreforma tok til for fullt. Nyhendemagasinet *Der Spiegel* vedtok å gå tilbake til den gamle rettskrivinga. Det same gjorde den liberale storavisa *Süddeutsche Zeitung* og alle avisene som mediehuset Axel Springer eig. *Bild Zeitung*, Tysklands største avis, er blant dei. Den store konservative avisa *Frankfurter Allgemeine Zeitung* vedtok alt i 2000 å sjå bort frå den nye rettskrivinga, noko som var til stor glede for den store lesarkrinsen.

I samband med avgjerda om å venda tilbake til den gamle rettskrivinga uttalte Spiegel-redaktøren Stephan Burgdorff 8. april 2004 at han tykte at overgangen til den nye rettskrivinga var ein tabbe. Når reforma var så upopulær, såg han ingen grunn til å halda på henne. Grunngevingane frå *Süddeutsche Zeitung* og Axel Springer-konsernet likna på dei som hadde kome frå Spiegel-redaktøren. Sidan den gong har ikkje rettskrivingsreforma vorte meir populær blant folk flest. Ifylgje ei meiningmåling frå det vidgjetne Allensbach-instituttet frå juli i fjor ville berre åtte prosent av tyskarane ha den nye rettskrivinga, 61 prosent var mot og 31 prosent brydde seg ikkje.

Rettskrivingsreforma blir også motarbeidd med rettslege middel. Sidan 1998 har skuleeleven Josephine Ahrens ført ein juridisk kamp for å få bruka den gamle rettskrivinga i skulen utan at dette skal reknast som feil. I oktober i fjor sa ho til *Der Spiegel* at ho fører kampen slik at andre skal sleppa «å læra dette tullet» (den nye rettskrivinga).

Kva no?

I februar i år la rådet for tysk rettskriving fram ei rad framlegg til endringar i reforma. Denne endringa skulle revidera fleire punkt som har møtt mykje kritikk. Fleire samanskivingar skal tilatast, og fleire store forbokstavar blir obligatoriske. Kommareglane vart også justerte.

På ein kulturministerkonferanse i mars i år gjekk alle dei tyske delstatane inn for endringane. Frå 1. august 2006 skal den nye, omarbeidde versjonen av rettskrivinga vera undervisningsgrunnlag i alle tyske skular. Etter ei overgangstid på eitt år skal dette vera gjeldande rettskriving for alle. Skal tru om det held denne gongen?

Språkperfeksjonistar ville ikkje ha den nye rettskrivinga. Folkemassane har heller ikkje omfamna henne. I dag rapporterer dei fleste om at det er forvirringa som rår i rettskrivingssaka. Både skuleelevar og lærarar er usikre på kva som er den nye og den gamle rettskrivinga. Avisene og fleire forlag fylgjer dei rettskrivingsreglane som passar dei sjølv, og bøkene til forfattarar som Ingeborg Bachmann, Heinrich Böll og Hermann Hesse fylgjer den gamle rettskrivinga. No har både rådet for tysk rettskriving og politikarane sagt sitt. For alle dei som framleis er forvirra, er det likevel håp i sikte. 22. juni i år kom den 24. utgåva av *Duden* med alle dei nyaste oppdateringane.

Tidslinje

- 1996 På eit møte i Wien vedtek dei tyskspråklege landa saman med representantar for land med ein stor tyskspråkleg minoritet at ei ny rettskriving skal innførast i skulen i 1998.
- 1998 Tysk høgsterett avviser klage-målet frå sinte foreldre i Lübeck som hevdar at rettskrivingsendringa strid mot grunnleggjande rettar. Same året trer reforma i kraft.
- 2000 Avisa *Frankfurter Allgemeine Zeitung* går tilbake til den gamle rettskrivinga.
- 2004 Avisene *Süddeutsche Zeitung*, *Bild Zeitung*, *Die Welt* og nyhendemagasinet *Der Spiegel* vedtek å gå tilbake til den gamle rettskrivinga.
- 2005 I 14 tyske delstatar blir den gamle rettskrivinga rekna som feil. Bayern og Nordrhein-Westfalen vegrar seg og går inn for å forskyva reforma med eitt år.
- 2006 Frå 1. august skal den nye rettskrivinga gjelda i alle tyske delstatar.

Sansehage

I Språknytt nr. 2 2006 var *sansehage* eitt av nyorda. Nils Johan Dahl, journalist i avisa Budstikka i Bærum, har gjort oss merksame på at i avisa der han arbeider, har *sansehage* vore brukt fleire gonger i mange år. Første gongen ordet er regist-

rert i Budstikka, er 14.4.1994.

– Redaksjonen i Språknytt kan ikkje garantere at orda i nyordsspalta alltid er registrerte første gongen dei er i bruk, men denne gongen var vi nok vel seint ute!

Sprog til salg

JØRN LUND

DET KOMMER SNIGENDE inden for alle områder af samfundet, man studser måske ind i mellem over det, men sjældent standser man op og gør status. Men status er, kort og godt, at der i de seneste 10–15 år i stigende tempo er sket en kommerialisering af tænkning og sprog. Hver for sig er eksemplerne måske uskyldige nok. Herre Gud, hvad gør det, at den danske superliga i fodbold på skift er blevet til Coca Cola-ligaen eller SAS-ligaen? Navn til salg for den højstbydende. Og lad da bare mediernes vejrudsigt sponsorer. Ganske vist skal man høre et firmanavn gentaget flere gange hver dag, men der er jo større problemer i verden. Og betyder det noget, at træningsdragten er erstattet af en forretningsmandshabit, når landstræneren i fodbold følger landskampene? Er det ikke bare udmærket, at erhvervsstof fylder mere end kulturstof i nyhedsformidlingen? Og skal jeg hæfte mig ved, at min forespørgsel til kirkens præstekontor om, hvorvidt min datters vielse kunne finde sted en bestemt lørdag, blev besvaret med et venligt «Desværre hr., kirken er booket, ja booket i hele dén måned, alt er udsolgt»? Og hører det ikke bare til betingelserne i globaliseringens tidsalder, at konkurrencetænkning og elitedyrkelse præger forskning og uddannelse?

Lad os se på et par af de skred, der er sket, og lad os bare begynde med sporten, der jo inkarnerer alt det, der er oppe i tiden: konkurrence, underholdning og penge. Lad mig straks bemærke, at jeg for så vidt er på *udebane*, bortset fra, at sporten jo også er gået i sproget: Vi sparke bolden til hjørne, hvis vi udskyder en beslutning, vi går efter manden, ikke efter bolden, vi kan være holdspillere eller solospillere, vi giver folk det røde eller det gule kort, vi ser på tingene ude fra sidelinjen, vi kommer med indspil til medspillere og modspillere, eller vi dømmer hinanden ude. Og sådan kunne man blive ved. Og det gør man så, bevidstløst dag efter dag. Billedsproget spejler udviklingen.

Sportens arena er i stigende grad styret af økonomiske interesser, og pengeomsætningen får ikke sjældent større fokus end sportsudøvelsen. Der er jo ofte tale om regulær menneskehandel. For nogle millioner køber én klub en spiller fra en anden, og så er det jo spændende, om investeringen tjener sig ind. Ejerne og trænerne udtaler sig med alvorlige miner i tv, der har rigelig sendetid til den slags, excentriske rigmænd redder deres hjembyes klubber med kæmpesummer – og man må spørge sig selv: Hvad er det, de redder? Er det lokalsamfundets græsrodde, de tænker på, eller er det branding, det gælder.

Er spillerne gutter fra byen, der skal støttes? Næ, for der er langt mellem de lokale spillere, og nationerne blander sig lystigt på banen, hvor integrationen (her på *business class*) ser ud til at gå bedre end andre steder.

Eller se på Tour de France. Rytterne repræsenterer ikke nationer, men private virksomheder som Tiscali, Telecom eller Rabobank. Navnene omtales hundredvis af gange i hver reportage, og rytterne placerer sig der, hvor pengene er; andet tilhørsforhold er der ikke tale om. Og så lader de sig tilplaste som levende reklamesøjler. Sporten er blevet investorenes legeplads.

Branding og kompetenceprofil

Konkurrencetænkning og branding sniger sig også ind på uddannelsesområdet. Lad os først lige ryste hovedet og overveje, hvad vi har et uddannelsesvæsen til: at give rum for børn og unges udvikling og uddannelse med henblik på deres personlige vækst og deres muligheder for at bidrage til samfundsudvikling og arbejdsliv. Det tør kaldes en samfundsopgave af dimensioner, og vi har et par hundrede års tradition for, at det netop er et samfundsanliggende, et fælles ansvar. Men nu skal der konkurreres, i hvert fald i Danmark. Mange skoler laver regulære kampagner, rektor skal *sælge* skolen, og den store dag med åbent hus-arrangementet er kulminationen, hvor de muntreste og mest tiltrækkende lærere trækkes frem, hvor glade elever fortæller om de herlige rejser og vilde fester, og rektor en passant fortæller, at kvalitet er det, man satser på. Sådan foregår det selvfølgelig ikke alle steder, men tendensen er vidt udbredt.

En videregående skole i Gentofte ved København ville for to år siden lokke eleverne til med et tilbud om en computer; det var nu nok 10 år for sent, og fascinationen af computere som klassesæt er efterhånden til at overse. Endvidere lancerede man en *sejlerklasse* – næppe af hensyn til rekruttering af søens folk; skolens hjemmeside viste en sejlbåd i noget, der kunne ligne et eksklusivt Middelhavsmiljø. Jeg skal ikke afvise, at det kan have sin berettigelse, at en af landets gymnasieskoler har en sejlerklasse, men den er næppe opstået af en overskudstænkning, men af nød: Vi må finde på noget at profilere os med, så vi bliver konkurrencedygtige.

I dag skal alle skoler ikke bare have et formuleret værdigrundlag, de skal også have en profil, og det varer nok ikke længe, før man ansætter informations- og reklamefolk. De er der jo allerede, men de fleste trods alt kun eksternt tilknyttet. Skolen skal sælges gennem branding, elevernes *kompetenceprofil* anses for vigtigere end deres personlige udvikling.

Fra forskning til faktura

På de højere niveauer har man i mange år talt om kandidat*produktion*, studietrin*stivækster* og tilskud efter taxameterprincippet, og skaden ved det var til at overse, hvis det kun var ordene, man skulle vænne sig til. Men økonomistyringen har i nogen grad dehumaniseret universitetslivet, gennemløbshastighed prioriteres ofte højere end fordybelse, og lærerne må, også for deres egen ansættelses skyld, se at få produceret så mange kandidater som muligt, samtidig med at de for at meritere sig må bejle til de prestigegiv-

ende, ofte engelsksprogede tidsskrifter, så instituttet og universitetet kan hævde sig i den internationale konkurrence. Universiteterne er bl.a. kastet ud i en skærpet konkurrence pga. de internationale og oppefra kommende ønsker om *benchmarking*. I universitetspolitiske sammenhænge har jeg bemærket, at udtrykket 'internationalt samarbejde' næsten er forsvundet til fordel for 'international konkurrence'. Og i videnskabsministeriet synger man den samme sang. Samtidig bejles der til stadighed til erhvervslivet. Videnskabsministeriet har ifølge sin egen selvforståelse «til formål at sikre samspillet mellem erhvervslivet, forsknings- og uddannelsesmiljøerne samt at styrke koordination i forhold til erhvervs- og innovationspolitikken.»

Man vil være i front, forrest i feltet, førende, bære førertrøjen, og udnævne såkaldte regionale *videnpiloter*. Der er gået Cassius Clay i ministeriets kommunikation. Bemærk i citatet, at 'erhvervslivet' kommer før 'forskning' og 'uddannelse'. Jeg så bukkefoden ved et uddannelsesmøde for et par år siden, hvor der blev diskuteret forskning under overskriften *Fra forskning til faktura*.

Videnøkonomi og benchmarking

Der synes at være tale om en vidt udbredt tro på, at man kan skrive sig til kvalitet og nærme sig det ypperste ved at sætte sig store mål. Den såkaldte Lissabonproces går bl.a. ud på, at EU i år 2010 skal være verdens mest konkurrencekræftige økonomi; man vil satse på bl.a. såkaldt *videnøkonomi*. Og Nordisk Ministerråd bad i 2005 alle sine rådgivningsgrupper gøre rede for, hvordan Norden kunne placere sig

stærkest muligt i Lissabonprocessen. Ministerrådets sekretariat i København spiller i det hele taget lystigt med på tidens melodier. Formandskabsprogrammet for 2005 hedder «Norden i en ny tid: Viden, dynamik og samarbejde», og en årbog fra 2005 har titlen «Norden som global vinderregion. På sporet af den nordiske konkurrencemodel.» Fremstillingen præges af flittig brug af ord som «strategi», «konkurrence», «vidensamfund», «globaliseringens udfordringer», «innovation», «resultatorienteret», «netværk», «kompetencer», «dialog» osv., alt sammen gode ord, men de flytter ikke i sig selv noget som helst. Man bliver ikke dynamisk af at bruge ordet «dynamisk» i hver anden sætning, ikke innovativ ved at gentage det som et mantra, og resultaterne indløber ikke i en lind strøm, bare man bruger ordet «resultatorienteret» tilstrækkelig meget.

De ord, der anvendes på de højeste politisk niveauer, smitter af gennem hele systemet. Hvis det kunne føre til målet, var det jo ideelt, men hvis man tror, at konkurrence og elitedyrkelse er den vigtigste dynamo i forskning, uddannelse eller for den sags skyld i det nordiske samarbejde, tager man fejl. Der skal mere til! Og der er ingen garanti for kvalitet, når fx den såkaldte World University Ranking laver benchmarking mellem universiteter over hele verden. Men offentligheden og universitetsbefolkningen ligger på maven for den slags.

Den danske videnskabsminister mener at kunne hjælpe udviklingen på vej ved at åbne for private universiteter. De vil kunne øge den interne konkurrence, hedder det, og frit udvikle incita-

mentstrukturer (muliggøre højere løn), så udenlandske forskere kommer her-til. I et land med 11 universiteter og flere university colleges på vej kan det let føre til, at man konkurrerer sig ihjel og forfejler et af hovedformålene med universiteterne: at bidrage til samfundets husholdning ved at uddanne dygtige læger, ingeniører, advokater, embedsmænd og administratorer, økonomer, samfundsforskere, agronomer, præster, tandlæger, gymnasielærere osv., kort sagt personer, der skal gøre tjeneste i det samfundet. Universiteterne er ikke kun til for forskernes skyld, og deres berettigelse er ikke kun at forsyne samfund og erhvervsliv med forskningsresultater, der kan patenteres.

Erhvervsfolk i bestyrelserne

Kan man nu hjælpe udviklingen på vej ved at placere eksterne folk, herunder erhvervsfolk, i universitetsbestyrelserne? Det må man håbe. Jeg har fornøjelsen af, at Københavns Universitet har valgt mig ind i sin første bestyrelse sammen med bl.a. nogle fremtrædende erhvervsfolk med forskerbaggrund og stor forståelse for den fri forsknings afgørende betydning og en klar erkendelse af, at den skal have gode vilkår. Om vi så kan være med til at skabe rammerne for en mere dynamisk organisation, en hurtigere beslutningsstruktur og et udviklende forsknings- og uddannelsemiljø, det må jo vise sig efterhånden. Universiteterne har stort set valgt fornuftigt ved at finde erhvervsfolk, der ved hvad forskning er. Dem er der ikke så forfærdelig mange af. Men der er ikke desto mindre mange, der generelt mener, at den offentlige sektor ubetinget skal lære af den pri-

vate sektor, og som opfatter 'professionel ledelse' som 'ledelse som i næringslivet'. Men 'professionel ledelse' er i universitetssammenhænge også at kende til forskning og universitetsliv. Ellers lister kommerialiseringsspøgelset sig atter ind på området for de fælles anliggender og det fælles ansvar.

Den offentlige sektor bliver ofte under ét betragtet som en tung maskine, som et nærmest sovjetisk system, bestykket med skrankepaver, der er organiseret i strenge hierarkier. Sådan er det langt fra alle steder. Faktisk er mange af de dygtigste ledere, jeg har kendt, folk i den offentlige sektor. Der er man nødt til at tilpasse sig skiftende politiske vilkår, man skal kunne kommunikere både internt og eksternt, og der er medarbejdere med rettigheder og indflydelse, som man må samarbejde med. Det betyder, at man som leder er nødt til at være lydør – i stadig bevægelse. En administrerende direktør med en tillidsfuld eller slumrende bestyrelse bag sig løber derimod den risiko at blive mindre dynamisk. Hvis man ikke hører til de ledere, der søger for også at omgive sig med folk, der kan levere et kvalificeret *modspil*, kan man som chef falde for fristelsen til at ansætte *supportere* og købe konsulenter til det besværlige – og så i øvrigt passe sit ledelsesnetværk. Ikke så få køber sig efterhånden en ven og rådgiver, en *coach*, som de taler med om virksomhed og privatliv ved frokosten eller middage i byen. En sådan coach betjener sig ofte af et sprog, der er gennemsyret af letkøbt filosofi og psykologi pakket ind i dyre, tidstypiske ord. Det sprog er i sin ideologi beslægtet med de tendenser, der for længe

siden har gjort lånere på biblioteker, patienter på sygehuse og gæster på et museum til *brugere*. Almindelig menneskelighed er ved at blive reduceret til *serviceydelser*.

Public service

At også tv-stationerne opfatter sig som konkurrerende aktører i mediemarkedet, behøver knap nok at eksemplificeres; vi læser jo ikke om andet. Oplysning er blevet til *public service*. Kanalerne og programmerne konkurrerer, medarbejderne efterhånden også, nogle af dem for at overleve. For et par årtier siden var folk i statsradiofonierne stolte af at være ansat lige dér. Nu er mange af dem frygt-somme og piskes rundt i manegen af chefer, uddannet til at tænke i markedsandele, segmenter, koncepter osv. Og kommercialiseringen kan jo godt præge tænkningen uden at manifestere sig i reklamer. I tv lyder fx Danmarks Radios programannoncering som reklameindslag. Samme stemmeføring, samme monotoni i den professionelle begejstring for de dramatiske højdepunkter, der vises glimtvis. Indholdet i nyhedsmedierne bidrager i stigende grad til kommercialiseringen af tænkningen, erhvervsstof bliver mere og mere omfattende, bagatelgrænsen er lav, og de stakkels topledere, som hele tiden er i fokus, behandles som orakler; vi skal tilmed høre, hvad der ligger på deres natbord.

Gensidig sparring

Vi skal naturligvis have et velfungerende erhvervsliv, der lever i vekselvirkning med samfundet og dets uddannelsessystem, men lad os også holde

tingene adskilt og huske, at tilværelsen rummer immaterielle værdier, og at samspillet mellem mennesker rummer balancer, som det kommercialiserede eller maskinelle billedsprog ikke kan udtrykke og ikke skal forgribe sig på. Vi har vænnet os til at tale om, hvordan ægtefæller *fungerer* sammen, jeg har hørt om folk, der *evaluerer hjemmesituationen* og laver *cost/benefit-analyser* (hvad giver jeg, og hvad får jeg?) og drøfter deres *konflikthåndtering* og den gensidige *sparring*. Jeg skal ikke afvise, at der kan komme noget positivt ud af det. Men når kærlighed, ansvar og engagement bliver til *ejerskab* og *medarbejderskab*, ringer alarmklokkerne. «Du må føle medejerskab til børnenes opdragelse», «de unge skal føle ejerskab til samfundet», hedder det. Så er vi igen ude i at gøre menneskelige grundfølelser til noget, man handler med. Men mennesker er ikke produkter eller objekter, selv om man med et provokerende udtryk er begyndt at *udfase* medarbejdere.

Nogle hævder, at vi bliver hvad vi siger. Så enkelt er det heldigvis ikke. Men de aktuelle tendenser i sprog og tænkning kan godt fortrænge væsentlige dele af menneskelivet, dem, der lidt hånligt i tidens sprog kaldes *de bløde værdier*. Et uheldigt udtryk. De er nemlig benhårde. Det er jo dem, vi lever for. Et menneske er andet end en omvandrende kompetenceprofil. Vi har kun ét liv, og meget få ville være tilfredse, hvis deres liv kun var at operere på markedet, at udvikle eller sælge produkter og flytte markedsandele. Hvorfor så tale om det, som om det var tilfældet – og indrette sprog og tænkning derefter?

«Må ha det. Bare *må* ha det!»

Om *bare* og andre ubetydelige småord

JAN SVENNEVIG

UFORMELT TALESPRÅK er fullt av småord som *liksom*, *altså*, *bare* og *vel*, og av faste uttrykk som *på en måte* og *ikke sant*? De blir i dagligspråket ofte omtalt litt nedsettende som «fyllord». I språkvitenskapen kaller man dem pragmatiske partikler og uttrykk. (*Pragmatikk* er læren om språkbruk.)

Jeg skal forsøke å vise at slike uttrykk ikke er så tomme og intetsigende som mange kanskje tror. De signaliserer viktige forhold om kommunikasjonsprosessen og om talernes holdninger til det de sier. Eksempelene er hentet fra Big-Brother-korpuset i Oslo og UNO-korpuset ved Universitetet i Bergen. (UNO = Språkkontakt og ungdomsspråk i Norden.)

Til grunn for den utbredte nedvurderingen av småordene ligger det en forestilling om at ord er til for å beskrive verden. Og det er klart at det er vanskelig å si hva slike pragmatiske uttrykk viser til «i verden». I tillegg har vi i språksamfunnet stilistiske idealer om å være klare og konsise når vi uttrykker oss. Alle husker vel norsklærerens røde streker under småordene som *liksom* hadde sneket seg inn i stilene våre.

Idealet om den klare og tydelige tale er gammel. I Bibelen kan vi lese: «Men eders tale skal være ja, ja, nei, nei; det som er mere enn dette, er av det onde.» (Matt. 5, 37). Det kan derfor kanskje

være på sin plass å begynne med å vise at selv *ja* og *nei* i dagligtale ofte betyr noe annet enn «ja» og «nei». Se på dette samtaleutdraget:

- 1 Rodney: Trur du jeg er enebarn?
Anette: Ja.
Rodney: Hahaha Hvorfor trur'u det?
Anette: **Nei**, det ha'kke, det er ...
bare lurte på det.

Anette svarer ikke på et ja-/nei-spørsmål og kan dermed vanskelig sies å avkrefte noe Rodney påstår eller spør om. Skal vi finne meningen, må vi gå bakenfor det eksplisitte påstandsinholdet i ytringene. Rodney uttrykker gjennom spørsmålet sitt en forventning om at Anette har en grunn til å tro at han er enebarn. Når Anette innleder svaret med «nei», demper hun sitt subjektive engasjement for det hun skal si, og signaliserer dermed at hun ikke har noen god grunn på rede hånd.

Funksjoner av partikkelen *bare*

I det følgende skal jeg ta for meg *bare* for å eksemplifisere noen av de betydningene slike småord kan ha, og hvordan de utvikler seg. Som pragmatisk partikkel brukes *bare* ofte til å gjøre en anmodning mer forsiktig, slik som her:
2 jeg **bare** lurte på om jeg kunne få

låne boka di litt, jeg
3 sorry, jeg må **bare** ta på lyset litt jeg

Her er *bare* en demper, som gjør anmodningen mindre påtrengende. Partikkelen bidrar til å redusere på et symbolsk plan viktigheten av anmodningen («jeg *bare lurte* på ...») eller størrelsen på det man ber om («*bare* ta på lyset *litt*»).

Men *bare* kan også ha stikk motsatt funksjon, nemlig å *forsterke* talerens forpliktelse overfor det han eller hun sier. Det gjelder særlig når det er snakk om et tilbud, slik som her.

4 **Bare** si fra hvis du har lyst på blå stripe da

Partikkelen forsterker tilbudet ved å understreke det legitime i å si fra. Også ved vurderinger brukes *bare* til å forsterke, slik som i:

5 ja han er **bare** så koselig vet du

Bare forsterker generelt talerens uttrykk for subjektiv vurdering, vilje, ønske osv. Derfor er partikkelen i Tine-sitatet i overskriften («bare *må* ha det») også en forsterker.

Vi finner også ofte *bare* i beskrivelser av hendelser i fortellinger, hvor ordet understreker det dramatiske ved hendelsene. Her er forteller en ungdom fra en fest:

6 Karoline: Tore kom bort til meg
sånn: I want to make love
to you og så tok han og
bare dro meg med seg

Her er det det dramatiske ved måten

han tar henne med seg på, som blir framhevet. Fortellingen fortsetter slik:

7 Karoline: så jeg **bare**: nei, du får
bare et kyss men da går
jeg,
han **bare**: nei få mer
jeg **bare**: hadet!
[(latter) beina ut vet du.]
Eva/KO: [(latter)]

I disse tilfellene brukes *bare* til å introdusere direkte tale. Det ser ut til å erstatte et anføringsverb (for eksempel «sa») og i seg selv signalisere at det kommer et sitat.

Utvikling av pragmatiske funksjoner

Nå har vi kartlagt noe av den store variasjonsbredden i bruken av *bare*. Men hvordan har disse bruksmåtene utviklet seg? Pragmatiske partikler utvikler seg gjerne fra eksisterende ord med et beskrivende innhold, såkalte innholdsord. Men ofte fortsetter den originale betydningen å eksistere side om side med den pragmatiske, slik at vi får ord med et mangfold av betydninger (homonymymer). Ordet *bare* kan for eksempel brukes på disse måtene:

Adjektiv: bare skuldre (= «ikke tildekket»), den bare sannhet (= «ikke tilbakeholdt»)

Adverb: jeg liker bare hvitvin (= «utelukkende»), du får bare fem kroner (= «ikke mer enn»)

Pragmatisk partikkel: jeg bare lurte på (demper), han bare dro meg med (forsterker), jeg bare: ha det! (anførselsord)

De pragmatiske funksjonene har sannsynligvis utviklet seg fra adjektivet og

adverbet *bare*. Å studere utviklingen av *bare* kan si oss noe generelt om hva slags prosesser som er involvert når ord mister sin opprinnelige beskrivende betydning og får grammatiske og pragmatiske funksjoner i stedet (såkalt *grammatikalisering*).

En av prosessene som er involvert, kalles *semantisk bleking*. Det betyr at ord mister noe av sin opprinnelige betydning. Et godt eksempel på det er ordet *sikkert*, som når det brukes som pragmatisk partikkel («han har sikkert gått hjem for dagen»), signaliserer at det man sier, nettopp *ikke* er sikkert, men bare sannsynlig. Den semantiske blekingen av *bare* ser vi i overgangen fra adverbet som indikerer at noe er lavt på en kvantitetsskala («bare fem kroner»), til demperen som på et mer abstrakt plan signaliserer at noe ikke er viktig («jeg bare lurte»).

Parallelt med den semantiske blekingen skjer det ofte en lydforenkling. Mange pragmatiske partikler uttales ofte med forenklet uttale, slik som:

liksom → lissom
altså → asså → ass

I svensk har *bara* blitt redusert til *ba*, men det har vi ikke observert i norsk ennå. Hos oss er det bare den siste vokalen *e* som eventuelt faller bort når ordet uttales sammen med et ord som begynner på konsonant, for eksempel:

bare sånn → basjänn

At *r*-en ikke har falt bort, ser vi av at den smelter sammen med *s*-en til en *sj*-lyd.

Samtidig som ordene mister noe av sin opprinnelige betydning, får de nye

(pragmatiske) betydninger, da gjerne i form av uttrykk for subjektive holdninger. For eksempel kan man tenke seg at den opprinnelige betydningen «utelukkende», som vi finner i «jeg liker bare hvitvin», har dannet utgangspunkt for en utvikling som har gitt oss forsterkeren i «bare si fra ...». I tillegg til det opprinnelige adverbet har vi dermed fått en partikkel der det opprinnelige innholdet «ikke annet enn» er svekket til fordel for en mer abstrakt betydning som bare indikerer forsterket følelsesmessig engasjement.

Disse bruksmåtene er ikke særlig nye. Vi finner dem godt representert i dramadialoger fra over hundre år siden. Men det har skjedd nyutviklinger siden, basert på disse partiklene igjen. For eksempel regner vi med at den forsterkeren som vi finner i gjengivelse av dramatiske hendelser, er en videreutvikling av den dempende partikkelen. Når man sier «jeg bare slår på lyset», så framstiller man handlingen som uviktig og lite bemerkelsesverdig. Når man så kombinerer partikkelen med et verb som signaliserer noe dramatisk («han bare *dro* meg med»), uttrykker man seg med et «understatement»: Man framstiller noe bemerkelsesverdig som om det ikke var dramatisk i det hele tatt. Man sier nærmest det motsatte av det man mener, og kan dermed sies å bruke partikkelen på en ironisk måte. Det minner litt om når vi sier: «Han er *lite* teit». Denne bruken av *bare* har med tiden blitt så vanlig og konvensjonalisert at vi i dag oppfatter den som en utvetydig forsterker og ikke som reell ironi.

Funksjonen som anførselsord er

den siste utviklingen i rekken. Og den kommer nok fra den forsterkende partikkelen igjen. Man kan tenke seg at den har utviklet seg fra anførsler som har inkludert den forsterkende partikkelen:

Jeg sa bare: ha det! → Jeg bare: ha det!

At disse utviklingstrinnene er relativt nye, kan vi bl.a. se på at de primært brukes av yngre mennesker.

Nye partikler

Det spennende med pragmatiske partikler er at de stadig er i forandring, og man kan følge utviklingen fra år til år. Et uttrykk som har kommet inn relativt nylig, er «jeg vet (det)». Det nye er at det brukes i tilfeller der man ikke primært uttrykker at man allerede visste noe fra før av, men mer som en generell markør for enighet, for eksempel slik:

- 8 A: Den filmen er skikkelig kul
B: Jeg vet.

Her gir taleren (B) uttrykk for en holdning mer enn for kunnskap (selv om holdning selvfølgelig baserer seg på kunnskap) og hun kan dermed sies å uttrykke mer enn bare hva hun «vet». Dette er typisk for ungdomsspråk, og det er særlig hos ungdom man finner den mest nyskapende språkbruken. Men det har vært interessant å observere nylig et pragmatisk uttrykk som ser ut til å bre seg mer blant voksne enn blant ungdom. Jeg tenker da på en spesiell bruk av «ikke sant?», ikke som et påheng på en setning, men som en selvstendig respons, for eksempel slik:

- 9 Anette: Ja, men da må man jo være voksen til også si fra,
Rodney: Ikke sant, ja.

Denne responsen uttrykker også enighet, ja, til og med enfatisk (ettertrykkelig) enighet. Uten å ha analysert uttrykket systematisk synes jeg det virker som om det også uttrykker at taleren har uavhengige grunner for å mene det han mener. Han signaliserer at dette er noe han har tenkt gjennom før og har kommet fram til på selvstendig grunnlag.

Pragmatiske partikler viser at språket brukes til mer enn å «beskrive verden». Det brukes også til å regulere kommunikasjonsprosessen og deltakernes sosiale relasjoner. Og dette er viktige funksjoner i samtale, der kommunikasjon ikke bare betyr utveksling av informasjon, men også et møte mellom to individer med ulike tanker og følelser. Småordene er oljen i maskineriet, det som tillater samtalepartnere å føle seg fram overfor hverandre eller å skape engasjement og dramatikk.

Mitt poeng er altså at vi ikke alltid skal rynke på nesa av småordene. De hører kanskje ikke hjemme i formelle sammenhenger eller i skriftlige framstillinger, men for uformell samtale må vi benytte andre stilidealer. Og den uformelle samtalen blir stadig viktigere som kommunikasjonsform i dagens samfunn. En interessant tendens i medieutviklingen er at programskapere dyrker fram den spontane og personlige språkbruken framfor den planlagte og objektive. Programformater basert på samtale overtar for formater basert på enetale. Det er derfor ikke underlig at vi hører mer småord i det offentlige rom i dag enn for kort tid siden.

Engelske importord i norsk

GISLE ANDERSEN

DET ER VELKJENT at engelske ord forekommer i mange sammenhenger i norsk. Vi kan grovt sett skille mellom to typer forekomster: ord som betegner ting eller fenomener som det fra før ikke finnes noe norsk ord for, som *podcasting*, *smoothie* eller *kiteboard*, og ord der det fra før finnes norske alternativer, som *boots* (støvler), *opbacking* (støtte) og *loser* (taper).

Den første kategorien omfatter som oftest nyvinninger, f.eks. innen kultur og teknologi, altså tilfeller der språkbrukere bruker et engelsk ord for et kulturelt eller fagspesifikt begrep, og der brukeren ikke har et etablert norsk begrepsapparat å forholde seg til.

Den andre kategorien må skyldes andre faktorer. Hvis man i næringslivet f.eks. velger å utlyse en stilling som *project manager* i stedet for *prosjektleder*, kan bruken av en engelsk stillingsbetegnelse skyldes prestisjehensyn eller et ønske om å fremstå som spesielt internasjonalt orientert. I mer allmenn språkbruk kan det å bruke engelsk avspeile et ønske om å være språklig nyskapende eller å markere at man tilhører en bestemt gruppe og vise at man er – unnskyld uttrykket – hipp og trendy, språklig. Det kan godt tenkes at ungdommers hyppige bruk av en-

gelske ord kan tilskrives slike sosiologiske motivasjonsfaktorer, selv om det også i denne gruppen brukes mange engelske importord som hører til den første kategorien, slik som musikkgenrene *house*, *dance*, *trash*, *metal* osv.

I språkvitenskap og leksikografi betegner termen *anglisme* et engelsk importord mens *neologisme* betegner et nytt ord i språket. Ordtilfang av engelsk opprinnelse har svært lang tradisjon i norsk, og mange av ordene er så innarbeidet at vi sjelden tenker på dem som engelske, slike som *gjeng*, *kjeks* og *klubb*. I forskningsprosjektet *Nyere anglismer i norsk* (NaNo) er målet å gjøre rede for importord av nyere dato, og derfor blir ikke disse veletablerte anglismene tatt opp der. Arbeidet bygger på Norsk aviskorpus (<http://avis.uib.no>), som er samlet inn ved Avdeling for kultur, språk og informasjonsteknologi (Aksis) ved Universitetet i Bergen. I aviskorpusprosjektet bygges det opp en svært omfattende tekstdatabase og en orddatabase som danner et godt utgangspunkt for studier av importord og anglismer. Jeg vil vise noe av det som forekommer av nyere engelske importord, og alle eksemplene er hentet fra aviskorpuset. Jeg vil beskrive både ordtilfang og de

vanligste orddanningsprosesser som karakteriserer engelske ord i norsk-språklige sammenhenger.

Hva slags ord importeres?

Bruken av engelske ord er omfattende, og det kan være vanskelig å danne seg et helhetlig bilde av tilfanget av engelske ord i dette materialet og i norsk generelt. En stor del av importordene er hentet fra kulturelle områder der påvirkningen fra angloamerikansk kultur er sterk, som musikk (*heavylåter, indieartistene, fusionjazz, fuzzgitarrikk, liveartist*), sport/idrett (*innebandy, kiteboard, semigreen, fourballkamp, seedinglista*), film/TV/underholding (*filmaudition, location, gangsterthriller, gameshowvert*) og mat/drikke (*smoothie, bagel, fusionrestaurant*). Mange importord representerer fagterminologi innenfor et bestemt område, som datateknologi (*online, hardware, joystickmus, dotcomboble*), økonomi/næringsliv (*controller, hedgefond, lobbyist, callsenter, franchisehotell*), reiseliv/turisme (*booking, sightseeing*) og kosmetikk (*foundationkrem, lipgloss, fragrance*). Men det finnes også svært mange importord som ikke er knyttet til noe bestemt faglig eller kulturelt område, men som rett og slett representerer allment vokabular, som *babyboom, joine, kitsch, gadget, shortlistet, happening* og *shotsglass*.

Som listen antyder, er ordtilfanget rikt på substantiver, men de andre ordklassene er også representert, som adjektivene *funky, catchy* og *hipp* og verbene *chille, kite, maile, date* og *rule*. Det er også verdt å merke seg at engelske importord også omfatter ord og uttrykk som ikke nødvendigvis passer inn i de tradisjonelle ordklassene, men

som i moderne lingvistisk terminologi kalles diskursmarkører.

- [1] **Yess!** Endelig noe jævlig fet norsk rap.
- [2] Tilfeldig? **Nope.** Tom & Ed fikser greiene fra første stund.
- [3] Naturlig, **yeah right.** Hvorfor har de så den lille outfit
- [4] **Get a life,** sier bare jeg, sier Kvitnes til VG.

Eksemplene viser at *Yes!* (ofte stavet *Yess!*) kan brukes som et understrekende (emfatisk) uttrykk for at man er fornøyd med noe, mens *Nope* har en mer nøytral valør, og omtrent samme funksjon som norsk *nei*. *Yeah right* er en ikke uvanlig ironimarkør, mens *Get a life* er et uttrykk for (mild) frustrasjon over noens handlinger eller væremåte. Slike sosialt og holdningsmessig viktige uttrykk kalles *diskursmarkører* eller *samtalepartikler* i moderne lingvistisk terminologi (*interleksjoner* i mer tradisjonell grammatisk terminologi), og eksemplene viser at engelsk er kilde-språk til flere slike uttrykk.

Cap eller caps, eller skyggelue?

Et kjennetegn ved importord er at de som regel er underlagt de samme prinsipper for bøyning og artikkelbruk som norske ord. For å ta substantiver så importeres en engelsk stamme, som *date*, stammen tar norske bøyningssendelser, og dermed dannes former som *en date – daten – flere dater – alle datene*, som alle forekommer i avis-korpuset. Men det er også en stor grad av variasjon når det gjelder bøyningsmorfologi. Det er ikke uvanlig at en engelsk flertallsform importeres parallelt med

den engelske stammen:

- [5] Politiet har gjort viktige funn på stedet, blant annet **en mørk cap** og flere sigarettneiper.
- [6] Spears skal ha vært kledd i jeans og **en caps** under seremonien.
- [7] Nelson Mandela entret scenen, vinket med **capen** og roste byen.
- [8] Først var Nils Johan Semb så sint på Kjetil Rekdal at han kastet **capsen** i bakken.

Eksemplene viser at to alternative former, *cap* og *caps*, danner grunnlag for norske bøyingsformer i ubestemt [11–12] og bestemt [13–14] form entall. Det kan hete *en cap* – *capen* eller *en caps* – *capsen*. I prosessen har den engelske *s*-en altså mistet sin opprinnelige flertallsbetydning. Men flertallsformen *caps* brukes også med flertallsbetydning uten norsk endelse, og dermed finnes det tre alternative former i ubestemt form flertall, slik henholdsvis. eksempel [9], [10] og [11] viser.

- [9] ... en hærske av ansatte i lik firmauniform og morsomme **caps**.
- [10] Vi ga bort alt i fra **capser** til landslagsdrakter.
- [11] Diesel-sko, Dieselklokker, T-skjorter og shortser, **capser** og luer, alle med merket Diesel på.

I bestemt form flertall brukes ikke formen *caps* alene.

- [12] Guttene brydde seg ikke om å maskere seg, men dro **capsene** og luene godt ned i øynene.
- [13] Dermed måtte VM-arrangørene

sende en bil til Gardermoen ens ærend for å hente **capene** som kom med fly fra Tyskland.

Det finnes med andre ord konkurrerende former – med og uten den semantisk sett overflødige (redundante) flertalls-*s*-en fra engelsk – i alle delene av bøyingsmønsteret for slike substantiver. Det ser ut til at denne typen morfologisk variasjon først og fremst forekommer i enstavingsord som ender på konsonant, slik som *cap(s)*, *fan(s)*, *pin(s)*, *tight(s)*, *shot(s)* og *boot(s)*. Samtidig finnes der en rekke enstavings-substantiver, som *babe* og *date*, hvor den overflødige *s*-en ikke forekommer i entall; det kan altså hete *babes* men ikke *babesen*.

En annen observasjon er at visse ord har en sterk tendens til å ta endelsen *-a* i bestemt form flertall; både *kidsa* og *kidsene* forekommer, men den første formen er langt den vanligste. Et annet interessant poeng når det gjelder *kid*, er for øvrig at ordet kun forekommer i flertall på norsk.

Adjektiver er også gjenstand for en viss morfologisk variasjon. Mens vanlige norske adjektiver har samsvarsbøyning med *-t* i nøytrum og *-e* i bestemt form eller flertall, så gjelder ikke dette for engelske adjektiver som *live* eller *crazy*. Det heter dermed *en ruvende crazy romandebut* og *den mest crazy videoinnspillingen jeg har vært med på*, og *det var helt crazy tilstander*. Eksemplene er i tråd med det som står i Norsk referansegrammatikk om at engelske adjektiver som ender på *-y*, ikke har samsvarsbøyning. Men hvis vi ser på adjektivene *trendy*, *sexy*, *corny*, *sporty* og *fancy* i vårt materiale, finner vi at

samtligte har *-e* i bestemt form og i flertall. Her er det imidlertid mye oppløyd morfologisk mark, og NANO-prosjektet har som mål å undersøke betingelsene for denne variasjonen.

Når det gjelder importerte verb som å *rule*, er det vanligst at de følger bøyingsmønsteret til det norske verbet *kaste*. Det heter dermed *Det var på syttitallet Steely Dan rulet* i preteritum, og *da hadde de rulet hele verden* i perfektum. Men at det forekommer variasjon også her, viser eksemplet *Denne låta rulte da den kom*. Formene med *-a* forekommer også: *På 80-tallet var det rosa som rula*.

Det er foreløpig for tidlig å trekke klare konklusjoner om morfologiske bøyingsmønstre, men prosjektet tar mål av seg å studere dem i detalj. Norsk aviskorpus inneholder datert materiale fra hver eneste dag over en tiårsperiode, og det gjør oss i stand til å studere denne utviklingen over tid og dermed følge f.eks. kampen mellom *cap* og *caps* på direkten, så å si. Så langt viser det seg at *s*-formene utgjør ca. 80–90 prosent av bruken (av alternativene *caps/cap*), og at dette tallet er nokså stabilt over hele den tiårsperioden som materialet representerer.

Orddanningsprosesser

Engelske importord utgjør også grunnlagsmateriale for nye norske ord i ulike orddanningsprosesser. Den vanligste formen for nyorddanning er sammensetning, altså at et nytt ord er satt sammen av selvstendige ord. Engelskbaserte sammensetninger kan være importerte i sin helhet, slik som *acidjazz* eller *heavyrock*, eller de kan bestå av ett eller flere engelske sammenset-

ningsledd, som *acidjazzbølgen*, *babefaktor* eller *østkantplayboy*.

Konversjon er en annen nokså vanlig orddanningsprosess hvor anglismer inngår, og betegner at en ordstamme brukes i en ny ordklasse uten tillegg av avledningsmorfem. Vanlige eksempler på dette er danning av verb fra substantiver, som *chat* → å *chatte*, *mail* → å *maile*, og til og med på grunnlag av navn, som i *Google* → å *google*. Videre kan slike verb igjen danne grunnlag for substantiver, som å *chatte* → *en chatter* (person som chatter).

Avledning er en tredje form for nyorddanning og består i at et ord brukes i en ny ordklasse ved hjelp av avledningsmorfem, f.eks. suffiksene *-skap*, *-het* og *-else*. Avledning ser ut til å være langt mindre vanlig enn sammensetning og konversjon i vårt materiale, men noen eksempler finnes, slik som *cool* → *coolhet* og det åpenbart produktive *-aktig*, som i *fictionaktig*.

Norvagisering

Enkelte nyord blir norvagisert, det vil si at de får en skrivemåte som samsvarer bedre med norske uttaleregler enn med den opprinnelige engelske skrivemåten, som *gaid* for *guide* og *sørvis* for *service*. Språkrådet har vedtatt en del norvagiserte skrivemåter som alternativer til de fremdeles tillatte engelske skrivemåtene. Det er i tråd med den norske språkpolitiske tradisjonen at det skal være godt samsvar mellom skrift og tale. Det kan selvsagt ta noen tid før norvagiserte former får fotfeste, og i det materialet som vi har undersøkt, er det fremdeles mye vanligere å bruke den engelsk varianten av både *guide* og *service*. Men samtidig utkon-

kurrerer de norvagiserte formene de engelske i ord som *hipp* (*hip*) og *streit* (*straight*). Det er imidlertid viktig å merke seg at vi kun har studert avis-språket, og her vil stavemåten være preget av avisenes interne bestemmelser om språkbruk. Det kan òg tenkes at norvagiseringen har fått bedre fotfeste på andre områder der skriftspråket brukes.

Begrepet norvagisering brukes oftest i forbindelse med Språkrådets normeringssaker, men norvagisering forekommer også som en selvstendig prosess ved at språkbrukere selv tar i bruk ny skrivemåte for importord. Materialet viser at adjektivet *døll* oftest er norvagisert, og sjeldnere skrives *dull*. Formene *døll/dølt*, *øgli*, *kreisi* og *jønkk* er alle eksempler på norvagiseringer som ikke er blant de skrivemåter som Språkrådet har foreslått. Det finnes med andre ord en ikke ubetydelig motivasjon for denne ortografiske tilpasningen blant språkbrukerne selv.

I avisspråket har norvagiseringer også en tendens til å forekomme i metaspråklige sammenhenger, der man diskuterer foreslåtte normeringer; jf. *Jeg synes også at beiken og kjøp ser rart ut*. Det er også verdt å merke seg at delvis norvagisering kan forekomme, som i *jønkkfood*, som er sammensatt av et norvagisert og et ikke-norvagisert sammensetningsledd.

Er norske alternativer et alternativ?

Bruken av engelske ord i norsk kan vekke reaksjoner hos mange, og ofte vil det være ønskelig å forsøke å finne norske alternativer til importordet i form av avløserord. Det finnes mange eksempler på gode avløserord, som

nakkesleng i stedet for *whiplash*. Det er ikke min hensikt å fremme et bestemt syn i denne debatten, men det er klart at å velge engelske ord hvor det finnes klare norske alternativer, ofte kan virke lite gjennomtenkt. Når næringslivet velger å snakke om *accounting* i stedet for *regnskap*, *manager* i stedet for *leder* eller *controller* i stedet for *regnskapsleder*, kan det synes både unødvendig og pretensiosøst, og det er all grunn til å anbefale fornorskning. Videre er det gode grunner til å fremme bruken av norsk terminologi på fagområder som står i fare for å lide domenetap, noe Språkrådets rapport *Norsk i hundre!* (Språkrådet, 2005) sterkt fremhever. Dette er det viktigste tiltaket for å sørge for at det er mulig å kommunisere og undervise på norsk innenfor alle fagområder.

Men et poeng som ikke må overses i denne sammenhengen, er at det ikke alltid er uproblematisk å erstatte anglismer med et norsk alternativ. Når det gjelder det allmenne ordforrådet, finnes det tilfeller hvor norske avløserord ikke nødvendigvis vil være den beste løsningen.

- [22] E dokkar **døll**, eller, runger det fra scenen.
- [23] Du er flink og pen, vil du bli med på **deit**?
- [24] Ikke gå med **boots** og glattbart hode.

Eksemplene illustrerer tre svært vanlige, nyere anglismer i norsk, *døll*, *deit* og *boots*. Årsakene til at kanskje særlig yngre språkbrukere velger disse ordene, er mange og sammensatte. Det kan tenkes at mulige norske avløser-

ord kunne ha vært henholdsvis *kjedelig*, *stevnemøte* eller *støvler*, men om disse alternativene vil ha noen gjennomslagskraft blant språkbrukerne, er usikkert. Videre er det ikke nødvendigvis slik at *kjedelig* i alle tilfeller betyr det samme som *døll*, eller at ungdommer som dater, er opptatt med det samme som man tidligere gjorde på stevne-møter. Og det kan meget vel tenkes at *boots* faktisk representerer en spesiell type støvler, og at det importerte alternativet derfor ikke lett lar seg avløse.

Anglismer kan ofte representere språklige nyanser som det norske alternativet ikke dekker, og dermed kan

bruken av dem faktisk være en leksikalsk berikelse, f.eks. ved at vi nå har alternativene *døll* og *kjedelig*, som ikke betyr det samme, men som eksisterer side om side og representerer språklige nyanser. Det virker også lite fruktbart å forsøke å fremme bruk av norske alternativer til en del kulturelle begreper, som musikkformene *house*, *dance* og *trash*. Her synes det å være bedre å beholde originalen, slik vi har tradisjon for ved bruken av *blues*, *rock* og *jazz*. Derfor er det ikke sikkert at fornorsking alltid er mulig eller ønskelig ut fra et helhetlig kommunikativt og kulturelt perspektiv.

Nye vedtekter for Språkrådet

Språkrådet har dei siste åra gjennomgått ei gradvis omdanning. I april fastsette Kultur- og kyrkjedepartementet nye vedtekter for rådet. Om føremålet til rådet heiter det i § 1:

«Språkrådet er statens fagorgan i språkspørsmål og skal særleg arbeida med å styrkja det norske språkets status i notid og framtid og å forvalta dei to offisielle norske språknormene. Språkstyrkingsarbeidet omfattar både norsk språk generelt og den nynorske målforma spesielt.

Språkrådet skal verna om den kultur-arven som norsk skriftspråk og talespråk representerer, fremja tiltak som kan auka kunnskapen om norsk språk, fremja toleranse og gjensidig respekt i forholdet mellom alle som brukar norsk språk i

den eine eller andre varianten, og verna om dei rettane som kvar enkelt borgar har når det gjeld bruken av språket.

Språkrådet skal også ta omsyn til den totale språksituasjonen i landet, slik denne kjem til uttrykk gjennom dei språklege interessene til nordmenn med samisk eller minoritetsspråkleg bakgrunn eller tilknytning.

Språkrådet skal observera og analysera aktuelle utviklingstrekk i heile det norske språksamfunnet og bør på eige initiativ leggja til rette for tenleg samarbeid med både private og offentlege aktørar innanfor ulike samfunnssektorar.

Språkrådet skal driva utoverretta informasjonsverksemd og i rimeleg omfang gi råd og rettleiing til alle som vender seg dit med språklege spørsmål.»

FORFATTARANE

Gisle Andersen er forskar ved Avdeling for kultur, språk og informasjonsteknologi, Universitetet i Bergen.

Eli Bjørhusdal er stipendiat i norsk ved Høgskulen i Sogn og Fjordane.

Astrid Sverresdotter Dypvik er skribent og masterstudent i historie ved Universitetet i Oslo.

Egil Børre Johnsen er sakprosaforfattar og forskar.

Knut Kjeldstadli er professor i moderne historie ved Universitetet i Oslo. Han leier no eit prosjekt om historia til dei kollektive rørselene.

Jørn Lund er professor og direktør for Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

Jan Svennevig er professor i kommunikasjon ved Institutt for kommunikasjon, kultur og språk, Handelshøyskolen BI.

Omslagsbilete:

Portrett av Knud Knudsen signert I.A. Oljemåleriet tilhøyrer Oslo katedralskole.
Foto: © Asbjørn Nielsen

INTERNETT

Tekstane i dette nummeret finst òg på Internett: <http://www.sprakradet.no>

SPRÅKRÅDET

Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

Telefon: 22 54 19 50

Telefaks: 22 54 19 51

Ansvarleg redaktør:
Sylfest Lomheim

Redaktørar:

Svein Nestor

svein.nestor@sprakradet.no

Åsta Norheim

asta.norheim@sprakradet.no

Abonnement og adresse- endring:

post@sprakradet.no

Signerte artiklar står for forfattaren sitt syn.

Fire nummer i året.

Opplag: 25 000

Redaksjonen avslutta 20.8.2006

Form: NIGARD VENABYGD

Trykk: PDC Tangen 2006

ISSN 0333-3825

B

NORGE/NOREG

P. P.

Returadresse:
SPRÅKRÅDET
Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

ISSN 0333-3825